

Anmeldelser

*Anders Sunesen, Hexaëmeron; gengivet på danske vers af H. D. Schepe-
lern. Med en efterskrift af oversætteren og Jørgen Pedersen. DSL/Gad,
København 1985. 342 s. 195,20 kr.*

I anledning af dr. H. D. Schepelerns versgengivelse af Anders Sunesens *Hexaëmeron* («Om de seks dage») kan der være grund til at se nærmere både på den latinske original og på gendigtningen. Lige knap 800 år skiller de to tekster. Originalen har i de 800 år levet en skyggetilværelse, men hvad angår oversættelsen skal jeg straks tilslutte mig den store anerkendelse der allerede er blevet den til del, og udtrykke et ønske om at den får et mere begivenhedsrigt liv end originalen.

Forfatteren til det omfattende læredigt om skabelsen og frelsen, Anders Sunesen, tilhørte en af de mest velhavende og indflydelsesrige familier i det 12. årh.s Danmark – Hviderne. Hans fader, Sune Ebbesen, var fætter til Absalon og stod i et nært forhold til Valdemar den Store og Knud VI. Der er således ikke noget overraskende i at Anders i en ung alder blev sendt til Paris for at få sin tids bedste uddannelse (omkr. 1180). I de næste ca. 15 år studerede og underviste han – fortrinsvis i Paris, men han vides også at have været i Italien og England. I denne periode kom han på højde med tidens lærdom inden for teologi og jura, og han må samtidig have fået mange vigtige internationale kontakter. Fra 1196 ved vi at han igen var hjemme i Danmark, først i egenskab af kongens kansler, dernæst som ærkebiskop i Lund (fra 1202). Han virkede som det kirkelige overhoved indtil 1224, hvor han fik pavelig tilladelse til at trække sig tilbage af helbredsårsager. I 1228 døde han på Ivø i Skåne.

Hexaëmeron er helt igennem præget af den tidlige skolastik, der dominerede det internationale parisermiljø i 1180'erne og 90'erne. Særlig Anders' lidt ældre samtidige, Stephen Langton, – en betydningsfuld teologisk forfatter, senere ærkebiskop af Canterbury og hovedmanden bag udformningen af Magna charta – synes at have haft indflydelse på danskerens lærdom. Det er efter min mening lettest at forestille sig, at *Hexaëmeron* er blevet til mellem ca. 1190 og 1195 (men den endelige afpudsning af værket kan være foretaget i Danmark på et lidt senere tidspunkt). Særlig to forhold taler for denne opfattelse: værkets internationale karakter og dets høje niveau. Disse to dyder har dog utvivlsomt været hovedkanterne mod værket i senere dansk lærdomstradition: det var unationalt (og således nærmest værdiløst som kilde til dansk middelalderkultur) og det var svært tilgængeligt. Hos Anders selv kan der også have været en spænding mellem det nationale og det internationale, for så vidt det er atypisk at en repræsentant for den absolutte sociale elite følger sin uddannelse op med skribentvirksomhed på højeste niveau og således udviser »videnskabelige« interesser: det er med andre ord ikke sikkert, at hans højeste ønske har været at

komme hjem og administrere kirken i Danmark. Hans lærergerning i Frankrig og det stort anlagte læredigt (som næppe kan have haft et dansk publikum for øje) kunne tyde i en anden retning.

Hexaëmeron er et læredigt i 12 bøger (=sange/kapitler) forfattet på heksametre – 8040 i alt. Ifølge forfatterens fortale skal værket ses som et modstykke til verdslige digte (formentlig både klassiske og middelalderlige), som ved deres emnevalg kan være farlige for ungdommen. *Hexaëmeron* skal tjene et dobbelt formål: dets indhold – bibelfortolkning og teologi – kan bibringe læseren en nyttig og nødvendig lærdom, samtidig med at dets form – vers – kan belære om ordenes rette udtale.

Ud over denne fortale er hovedstrukturen i digtet følgende: 1.-4. bog giver en udførlig kommentar til skabelses- og syndefaldsberetningen (1. Mosebog kap. 1-3). Herefter forlader Anders den egentlige bibelkommentering og afviger således fra hovedtendensen i samtidige værker med titlen »Hexaëmeron«. Han beskriver nemlig i 5.-9. bog menneskets vilkår efter syndefaldet, med særlig vægt på den gamle pagts forskrifter. Han behandler også her det værn Gud har givet mennesket mod synden, nemlig de 7 dyder (de teologiske dyder: tro, håb og kærlighed, samt kardinaldyderne: retfærdighed, visdom, tapperhed og mådehold) og de syv modsvarende dødssynder. I forbindelse med synden redegøres der også for den fri vilje. 10. bog indledes med en ny lille fortale, eftersom Anders her vil markere begyndelsen til et »nyt« værk: genskabelsen i Kristus. I 10. bog knyttes forbindelsen bagud til det gamle testamente ved en gennemgang af nogle bibelsteder som viser frem til (præfigurerer) Frelseren komme. Herefter diskuteres forskellige problemer vedrørende forholdet mellem Kristi menneskelighed og guddommelighed, og i slutningen af 12. bog skildres dommens dag. Tematisk kan teksten også siges at være tredelt: 1.-3. bog omhandler skabelsen (herunder en lang ekskurs om Treenigheden), 4.-9. bog mennesket under syndens herredømme og 10.-12. bog frelsen.

Ser man på samtidig litteratur og på Anders' kilder, vil det ret hurtigt fremgå at han har forholdt sig til to helt forskellige typer materiale: 1) Bibelkommentarer, selvfølgelig særlig til 1. Mosebog kap. 1-3 (herunder også allegoriske fortolkninger); 2) Lærebogstekster i dogmatisk teologi. Type (1) anvendes i 1.-4. bog, type (2) i 5.-12. bog. Stort set alt hvad Anders skriver kan belægges i disse kilder, hvilket stemmer godt overens med det didaktiske sigte, han selv bekender sig til i fortalen: han vil ikke være original. Der er dog grund til at understrege, at han har kombineret nogle meget forskelligartede kilder til et harmonisk og velstruktureret hele. I denne forbindelse må man særlig fremhæve hans behandling af det udviklede dogmatiske materiale: hans – og alle andres – grundbog var den uhyre indflydelsesrige sentenssamling af Peter Lombarden fra ca. 1155, hvori skriftsteder og citater fra kirkefædrene var ordnet systematisk. Denne bog er i en vis forstand Anders' hovedkilde til 5.-12. bog (samt treenighedsafsnittet), men det er vigtigt at slå fast, at Hexaëmeron-teksten direkte afspejler de diskussioner man førte i Paris omkring 1190 på grundlag af Lombarders sentenssamling. Man kunne sige at Anders' versificerede lærebog udspringer direkte af et levende undervisnings- og forskningsmiljø, og der kan ikke være tvivl om at englænderen Stephen Langton her var en central skikkelse. Dette har selvfølgelig betydning for vores vurdering af

Anders og hans bog, idet den således på ingen måde kan karakteriseres som en ren og skær versifikation af Lombarden (sådan som den første udgiver, Gertz (1892) var tilbøjelig til at mene): han diskuterer – særligt i afsnittene om Tre-nigheden og Kristi menneskelige natur – helt friske teorier af en meget stor kompleksitet, og sætter dem dertil på vers uden at bringe uorden i argumenterne. Der er ikke noget at sige til at disse afsnit er svært tilgængelige i det 20. århundrede.

For en moderne læser vil det nok være af større interesse at se hvad man mente om skabelsen, arvesynden, dyderne, den fri vilje o.l. Værdien i Anders' værk ligger nemlig ikke i en original synsvinkel, men derimod i dets repræsentativitet: Anders refererer teorier og fortolkninger der var gængse i slutningen af d. 12. årh. Det er selvfølgelig fristende at gøre Anders' epos om skabelse, synd og frelse til en dansk »Guddommelig komedie«, men sammenligningen er af flere grunde uanvendelig: For det første skete der store ting inden for teologi, filosofi og litteratur i de ca. 100 år der skiller Anders og Dante. For det andet er Dante på stort set alle planer unik – ja, man kan vel havde at han er en af de mindst repræsentative af samtlige middelalderlige forfattere: den kosmologi og det verdenssyn han udvikler hører ganske vist hjemme i en middelalderlig sammenhæng, men det er kædet snævert sammen med hans meget specielle personlige perspektiv.

En anden forfatter man med større rimelighed kan stille op ved siden af Anders, er naturligvis Saxo, Anders' landsmand og samtidige. Saxo dedicerer Danmarkshistorien til Anders (i hans egenskab af Absalons efterfølger), men vi kan desværre ikke sige hvad de to mænd har kendt til hinandens arbejder. Ser man på deres værker springer forskellene dog i øjnene: Saxo hører til det man normalt benævner »det 12. århundredes renæssance« med dens interesse for verdslige (klassiske) forfattere, hvilket tydeligst viser sig i hans latinske stil, hvorimod Anders tilhører den skolastiske fløj af fransk lærdom. Saxo udtrykker en meget »national« holdning, Anders en international. Fælles for dem var dog at de begge fik afsluttet et stort anlagt og velkomponeret værk.

H. D. Schepelern har nu gengivet Anders' omfangsrige værk på danske vers. På baggrund af den ovenstående korte skitse af Hexaameron og dets litterære og »videnskabelige« tilhørsforhold vil det forhåbentlig være klart for enhver, at der har ligget et utroligt arbejde bag, og at en sådan oversættelse hører til blandt de sjældne i dansk litteratur.

Den første og mest indlysende fortjeneste ved Schepelerns oversættelse er selvfølgelig, at han giver ikke-specialister en mulighed for at orientere sig i denne litterært anlagte lærebog fra slutningen af d. 12. årh., skrevet af en fremstående dansker. Det må endvidere understreges, at det er lykkedes oversætteren at give en virkelig pålidelig gengivelse, som således ikke blot er læselig for et alment publikum, men også vil være af stor gavn for historikere, litteraturhistorikere og andre der med et videnskabeligt formål vil lette sig adgangen til Anders' meget besværlige latin eller til de store linier i værkets indhold.

For det andet må man fremhæve de virkemidler oversætteren har brugt dels for at gengive Anders' stil, dels for at gøre værket mere læseligt for et moderne publikum. Lad mig derfor gå lidt nærmere ind på selve Schepelerns værk.

Oversætteren gør selv opmærksom på at han selvfølgelig har måttet gå på kompromis på mange punkter (s. 8), men han har efter min mening truffet nogle rigtige valg: 1) eet vers gengives med et vers, hvilket er det eneste fornuftige hvis oversættelsen skal kunne bruges i forbindelse med originalen. 2) Anders' ret udviklede syntaks afspejles fint i oversættelsen, selv om nogen forenkling naturligvis har været nødvendig. I *Hexaëmeron* findes der herudover nogle få korte prægnante sætninger med en helmening der kan stå for sig selv. Også her har Schepelern været loyal (f.eks. vers 894, s. 51: »Sagen er Grundvold for Ordet, og Ord ikke Grundvold for Sagen« & vers 6201, s. 212: »Christ ved sin Død har tilintetgjort Død«). Anders skriver i en gammel episk tradition (et heksameterdigt i 12 bøger), men anvender – på grund af emnet! – et ordforråd der hører hjemme i en bibelsk og kirkelig sammenhæng. Denne dobbelthed får Schepelern smukt frem. Den episke stil spiller han på ved at bruge et »romantiserende« sprog og ved anvendelse af gammel retskrivning. Man finder en del episk/heroiserende gloser som de kendes fra Oehlsenschläger og Wilster. Den bibelske/kirkelige tone slås naturligt an ved hjælp af bibeldansk og genklange fra salmetraditionen (f.eks. 4391, s. 157: »Sorrig og Glæde bestandig paa Jord skulle vandre tilhobe«).

Ovennævnte virkemidler afspejler som nævnt originalens træk. Dette gælder også delvis Schepelerns heksameter teknik, men også kun delvis. Anders' heksametre er karakteriseret ved en vis monoton, idet han har nogle meget »tunge« vers; en del af hans heksametre har kun daktyl (een tung + to lette stavelser) i den femte fod hvor det er påkrævet, – de første fire fødder er spondæer (hver på to tunge stavelser). Antallet af sådanne »spondæiske« vers er hos Anders højere end hos samtidige heksameterdigtere (f.eks. Saxo) og for så vidt er *Hexaëmeron* metrisk set atypisk. I dansk heksametertradition efterligner man vekselvirkningen mellem spondæer og daktyler ved at veksle mellem en trykstærk efterfulgt af en tryksvag stavelse (trokæ) og en trykstærk efterfulgt af to tryksvage (daktyl). I stedet for at lade Anders' meget spondæiske vers afspejle i en høj frekvens af trokæer, har Schepelern valgt det modsatte, nemlig en høj frekvens af daktyler (en trykstærk + to tryksvage), hvilket i og for sig kunne gengive det atypiske i Anders' heksametre. Men Schepelerns vers består faktisk udelukkende af daktyler, og dette giver efter min mening en for stor grad af monoton. Versene belastes derudover ofte med mange småord, som kunne være undgået, hvis oversætteren havde holdt sig til det traditionelle system med de danske trokæer.

Endelig bruger Schepelern nogle poetiske virkemidler som slet ikke findes i originalen (hvad han selv gør opmærksom på s. 8), og han bruger dem med stort held. Dette gælder særligt bogstavrimet, se f.eks. v. 569 (s. 41) »'Terra' fordi den er tæret og traadt under talrige Fødder«, eller som det hedder om den babyloniske sprogforvirring vers 1963 (s. 84) »Sprogene skurrende skilte sig ad i den store Forvirring«.

Som nævnt udmærker oversættelsen sig ved sin store pålidelighed. At det er lykkedes Schepelern at være så tro mod originalen i en vers-for-vers oversættelse er virkelig bemærkelsesværdigt. I de svære afsnit om Treenigheden (782-1416) og om Kristi menneskelige og guddommelige natur (6675-7298) har oversætterens opgave nærmest været umulig, og det er da også her han efter min

mening er trådt lidt forkert. Problemet viser sig allerede i de første vers af treenighedsafsnittet (782-789), hvor Anders skriver, at de tre personer i Treenigheden adskilles ved fem egenskaber (»evner«), og at man i beskrivelsen af personerne kan bruge *nomina* på forskellig vis, samt at *verba* ligeledes har forskellig anvendelse. Disse udtryk er tekniske termer i den middelalderlige grammatik; *nomina* omfatter det vi kalder substantiver og adjektiver, mens *verba* slet og ret betyder verber. Schepelern gengiver *nomina* med »Navne« og *verba* med »Ord«, hvilket bringer en del uklarhed ind i dette afsnit. Jeg tvivler på om det egentlig går op for læserne af treenighedsafsnittet, at Anders' fremgangsmåde består i at analysere forskellige udsagn og udtryk både med henblik på deres »meningsfuldhed« og deres sandhedsværdi. Et enkelt eksempel: vers 1020-1022 lyder i Schepelerns gengivelse: »Altsaa vi nægter Treenigheds Navn til de trende Personer, / Saasom »treenig« et tydeligt Skel trækker op mellem disse / Og en vilkaarlig, treenig Person kunde ogsaa betegne«. En pedantisk prosaoversættelse ville lyde: »Udsagnet 'de tre personer er treenige' må være falsk, eftersom udtrykket »treenige« er stærkt distributivt og ville kræve at hver enkelt person for sig var treenig«. Lignende indvendinger kunne rejses mod oversættelsen af det kristologiske afsnit (XI bog). Her tager Anders' analyse udgangspunkt i udsagnet »Jesus est homo« (6694; »Jesus er et menneske«), hvilket Schepelern gengiver (s. 227): »Mennesket Jesus er her« (dette skyldes Gertz' misvisende tegnsætning). Det er også forvirrende at *homo* i XI bog oversættes med både »Mand« og »Menneske«. Men disse afsnit er som nævnt meget svært tilgængelige i originalen, og det er under alle omstændigheder prisværdigt at Schepelern også her i det mindste har åbnet for indholdet.

Bogen er forsynet med en efterskrift i to dele, hvoraf oversætteren selv er ansvarlig for den første om »Anders Sunesens Hexaæmeron i efterreformatorisk Tid« (s. 269-291). Her møder vi Schepelern som den yderst grundige, veloplagte og velskrivende lærdomshistoriker. Det er en fornøjelse at læse om de forskellige lærde fra Erasmus Lætus til Gertz, som på den ene eller anden måde har udvist interesse for værket. Den røde tråd igennem fremstillingen er dog den manglende realisering af de mange udgiverplaner (indtil Gertz), og herved sættes Schepelerns eget arbejde med Hexaæmeron i endnu et perspektiv. På s. 270 antydes det at Anders kan have fået værket i opdrag fra Absalon, hvorved parallelen med Saxo understreges. Det er en fristende tanke, men jeg må minde om at vi ikke har noget vidnesbyrd der kan bekræfte denne opfattelse.

Anden del af efterskriften (s. 292-330) er et ret omfattende teologisk essay af J. Pedersen, som forsøger at placere Anders' Hexaæmeron i en bredere kristen digtertradition. Det ligger ud over min kompetence at bedømme dets teologiske indhold, men det er under alle omstændigheder meget uheldigt, at man har valgt denne essay-genre som introduktion til Anders' Hexaæmeron. Pedersens essay er nemlig det eneste læseren tilbydes som indledning eller kommentar til teksten, og denne anden del af efterskriften er svært tilgængelig. I de dele af essayet jeg mener at have forstået, optræder der endvidere visse uklare begreber og argumenter som tjener det formål at gøre Anders til en stor, original og betydningsfuld forfatter i den europæiske digtertradition. Lad mig nøjes med nogle få eksempler (se endv. nedenfor i listen over observationer).

J. Pedersens traditionsbegreb er meget rummeligt, og han kan således tage sig store friheder; på s. 295 hedder det f.eks. at Anders' værk »i traditionen har høje forbilleder, f.eks. Lukrets«. Lukrets' læredigt var stort set ukendt middelalderen igennem (bortset fra et par håndskrifter fra d. 9. årh.), og der er absolut ingen tegn på at Anders eller hans parisiske samtidige havde kendskab til den romerske digter. I samme ånd hedder det s. 293 at Anders står »som et ægte udtryk for nogle af de vigtigste aspekter i det 12. århundredes renæssance«. Dette utraditionelle synspunkt argumenteres der ikke for. Pedersen tager endvidere Anders i forsvar mod eventuelle beskyldninger for manglende originalitet. Det hedder bl.a. (s. 294-295): »Men om man til storhed fordrer originalitet, så opfylder han fuldtud dette krav med sin formende formåen...«. Men forfatteren sikrer sig og forsværer også Anders ud fra den modsatte opfattelse (Ibid.): »I stedet for at overbetone originalitetskriteriet kunde man netop sige, at Anders har følt sig selv som formidler«. I afsnittet om Hexaëmerontraditionen læser man s. 303: »Mere fremtrædende (indtil Anders) var imidlertid fortsat prosaforfatterne...«, hvorefter man får det indtryk at traditionen med Anders forvandles til fortrinsvis at være digterisk. Det er ikke tilfældet. På s. 296-297 gøres der rede for Gertz' manglende indlevelse i Anders' værk, hvorefter Gertz bliver sat på plads med et Dante-citat! Mange lignende argumentationsmåder kunne trækkes frem, men jeg skal standse her. Hvor vidtskuen Pedersens essay end måtte være, ville læseren have været bedre tjent med en tør, faktuel indledning til oplysning af Anders' på mange punkter svært tilgængelige værk.

Bogen har en flot typografi og et på alle måder gennemført ydre. Et par skønhedsfejl tyder dog på at produktionen er gået lidt for hurtigt til sidst (se listen nedenfor). Placeringen af asterisker mellem tekstafsnit virker ofte helt umotiveret – nogle gange angiver de store afsnit (f.eks. s. 29, 30, 67 etc.), mens de oftest synes at være benyttet som pynt (?) nederst på en side (121, 129, 132, 136, 141 etc.). Eet forhold besværliggør brug af bogen: der savnes marginverstæller. Versnummeret angives øverst på siden, og man skal således selv tælle herfra, når man vil konferere med originalen eller blot henvise til et vers. Denne uheldige disposition skyldes dog tilsyneladende ikke manglerde æstetisk vilje til at placere noget i marginen, for der finder man henvisninger til folieskift i roskildehåndskriftet, – næppe noget en læser af oversættelsen vil have brug for.

Læsescen af nærværende anmeldelse vil forstå, at bogen – trods et par uheldige dispositioner – både udgør et vægtigt bidrag til den danske oversættelseslitteratur, samt et meget godt og pålideligt redskab til orientering i en central del af middelalderens lærdomshistorie.

Under gennemlæsningen har jeg noteret følgende trykfejl, uklarheder m.m. Listen bygger ikke på et systematisk studium af oversættelsen. Fede tal henviser til side, 'v.' til vers, 'l.' til linie og 'n.' til note.

52 v.896 og *Sønner* snarere 'ved Sønner'. 56 v.1058 *hcer* læs 'hver'. 69 v.1466-1467 *Moses har meget om Manden fortalt i sin skrevne Beretning / Før han forklarer, at Kvinden blev skabt, og hvorledes hun opstod*. Meningen er at Moses allerede har talt om kvinden (de coniuge) i 1. Mosebog kap. 1, før han

beretter om Evas skabelse i kap. 2 (jvf. 1662-1664). **78** v.1788 »*Brombær – den røde*« fik Adam som Navn; Originalens 'rubeus' betyder næppe 'brombær' her, men blot 'rød'. **79** v.1797 til *Eva* findes ikke i originalen. **85** Verstæller mangler. **92** v.2238-2239 *Derfor skal Slangen ... / Krybe paa Bugen og snige sig ind i et Menneskes Hjerte*. Der er ikke tale om noget menneske her, men blot om at slangen skal »gå« på sit »bryst« (pectus). **96** v.2372 *den* læs 'dens'. **104-105** v.2624-2656 Dette afsnit tjener til at forklare forskellen mellem tilbedelsen af Gud (latría) og tilbedelsen af hellige skabninger (dulia), dvs. Kristus som menneske, helgener osv. Denne væsentlige modsætning kommer ikke frem i oversættelsen. Jvf. v.1235-1236. **105** v.2658 *h'ormed* læs 'hvormed'. **113** v.2903 *Fegær* læs 'Begær'. **187** 5259 læs '5359'. **226** Verstæller mangler. **244** v.7289 *Upletret* læs 'Uplettet'. **273** l.2 fra neden *officielt* læs 'officielt'. **282** l.9-10 *leonisk* (bis) læs 'leoninsk'. **287** l.2 fra neden, Hvad menes der med at latinen var i *Støbeskeen* omkring skolereformen i 1903? Latinen var jo på tilbagetog. **294** l.3 *1204* læs '1205' som på s. 306. L. 9 fra neden *Petrus af Riga* læs 'Petrus Riga'. **295** l.13 fra neden, Hvad er den *klassisk kristne eksistentialisme*?! **298** l.3 *samtidige* læs 'samtidige'. **305** l.5-6 Hvad forstås der ved Chartres-skolens *humane aspekter*? **306** l.5-7 Sætningen uforståelig – hovedverbum mangler. L. 21-22 Hugo af St. Victors »De sacramentis...« hører næppe til blandt Anders' direkte kilder. **307** l.16, Der omtales en parallel mellem Hexaemeron og en Abelard-hymne, men der savnes henvisning til denne. **309** l.13-14 Hvad skal man forstå ved middelalderens *blivende kilder*? **315** l.2-3, Udtrykket *den ortodokse læres sejr* er en uheldig pleonasmé. **320** l. 24 *Silverstris* læs 'Silvestris'. **321** l.1. *herunder* og ... sætningen er ugrammatisk. **323** l.13 *reenige* læs 'treenige'. **325** l.10 fra neden *13. årh.* læs '12. årh.'. **331** n.2, Hvad er *Rørdam 1909*? N.3 *Scriptores Rerum Danicarum V, 411* læs 'SRD IV 541-542'. **340** n.79, Der savnes henvisning til den nye udgave af Bernardus Silvestris' »Cosmographia« ved P. Dronke, Leiden 1978.

Litteratur: Som supplement til J. Pedersens efterskrift henvises til: *Anders Sunesen. Stormand, teolog, administrator, digter*, red. S. Ebbesen, København 1985, hvor man finder de fleste aspekter af Anders' virke belyst, samt adskillige artikler om Hexaemeron. Videre oplysninger (bl.a. om Anders' biografi, Hexaemeron's overlevering og kilder) findes samlet i indledningen til den nye udgave af den latinske original: *Andreae Sunonis filii Hexaemeron*, ed. S. Ebbesen & L. B. Mortensen; Corpus Philosophorum Danicorum medii aevi XI.1. København 1985. Angående dansk heksametertradition har jeg brugt K. Møller Nielsen, *Homeroversættelser og heksameterdigte. Linjer gennem den danske litteraturs historie*. Odense 1974.

Lars Boje Mortensen.

Charlotta Dorothea Biehl: Mit ubetydelige Levnets Løb udgivet af Marianne Alenius, Museum Tusulanums Forlag, 219 s. 170 kr.

»Det er min Ulykke, at jeg er født i et Kiøn, hvor jeg ikke kan være Staten og mig selv til den Nytte, som i et andet«, skriver Charlotta Dorothea Biehl mod

slutningen af sin selvbiografi fra 1787, den eneste større selvbiografi fra en dansk kvinde i det 18. århundrede. Og jeg kan ikke lade være med at undre mig over, hvordan dansk litteraturhistorie havde set ud, om jomfru Biehl havde haft den lykke, at være født som en mand. Marianne Alenius sætter ganske vist spørgsmålstegn ved lidelsesaspektet i Biehls historie ved i stedet for at understrege alt det, hun nåede at udrette. Ud over en stor litterær produktion fik hun sine komedier opført, sine skønlitterære værker udgivet, sine oversættelser trykt, og hun kunne derudover efterlade sin eftertid en større samling til udgivelse. Herunder *Mit ubetydelige Levnets Løb*, som først blev udgivet i sin helhed så sent som 1909. Biehl nåede således vidt, men havde hun været en mand, må man alt andet lige give hende ret i, at hendes muligheder for en anden og bedre skæbne havde været betragtelige. Men tankeeksperimentet falder alligevel til jorden, fordi den stemme, der taler i selvbiografien er så uløseligt forbundet med en kvindes identitet og personlighed, at havde hun været en mand, kan man måske med lige så god ret tænke, at så havde vi slet ikke haft nogen Biehl. Måske var det derfor hendes lykke at være født som kvinde.

Charlotta Dorothea Biehl er født 1731 og opvokset de første år hos sin morfar, der var slotsfoged på Københavns Slot. Hun er dermed født ind i hofmiljøet, hvor hun fra barnsben lærte landets kulturelle elite at kende. Hun knyttede sig meget stærkt til morfaderen, hvis yndling hun var, og hun beskriver de første otte år af sit liv som et følelsesmæssigt og intellektuelt paradis, der imidlertid blev brat afbrudt af bedstefaderens død. Hun var således et elsket barn, ikke bare af bedstefaderen, men som hun skriver, af alle der kom i huset. Et usædvanlig begavet barn, der læste såvel dansk som tysk, før hun var fem år gammel. »Naturen havde forleenet mig med et hurtigt Nemme, en stærk Hukommelse, og en overmaade stor Lyst til at Lære alt hvad mueligt var«, skriver hun og »Tydske geistlige Bøger, Holbergs Comedier, Peder Paars og Dannemarks Historie« er bedstefaderens boggaver, som hun tilegnede sig ved hans råd og vejledning. Kun to måneder efter bedstefaderens død tager hendes rigtige far alle bøger fra hende og forbyder hende med trussel om piskestraf at læse overhovedet. Hvor læsning og kærlighed var forbundet i barndommens paradis, stødes hun som niårig ud i et kærlighedsforladt helvede, hvor læsning er forbudt. Alene denne grundlæggende erfaring ville aldrig være blevet en klassemæssigt og intellektuelt privilegeret dreng til del, og i hendes selvfortolkning er det knudepunktet, der danner hendes personlighed. Fordi hun var elsket i den tidlige barndom, har hun noget at møde faderens forbud med. Hun har allerede en selvstændig forståelse af godt og ondt, rigtigt og forkert, og med det i ryggen beslutter hun at trodse faderens forbud, koste hvad det koste vil. Som hun udviklede sig i den kærlighedsrige relation til bedstefaderen vokser hun også i autoritetskonflikten med faderen. Ud af denne dobbelte erfaring modnes hun og fører selv sit voksne syn på kærlighed, ægteskab og kønsforholdet tilbage hertil:

»Jo ældere jeg Blev, io meere Bebrejdede jeg mig, at jeg havde overtraaet min Faders Befaling angaaende Læsningen, men uagtet jeg følede det var Uret, havde jeg ikke Kræfter nok til at Lade det være; dette bragte mig til at

undersøge hvor af den Mangel paa Lydighed kom; jeg spurgte mig selv om jeg ikke havde gjort det i fald min Beste fader havde Befalet mig det? Og mit Hierte svarede mig io: og denne Bekræftelse Lærte mig, at Kierlighed allene kunde Bringe os til at op offre alleting med Fornøjelse. Denne Opdagelse var ikke saa snart gjort førend det alvorligste Forsæt Blev fattet aldrig at give mit Haand til en Mand, som jeg ikke elskede saa høyt, at jeg med Glæde kunde underkaste min Villie ganske og aldeles hans Velbehag«.

Hun blev imidlertid ikke gift, skønt hun allerede som 11-årig angiver sig selv som smuk og giftefærdig, og skønt ægteskabsovervejelserne var på dagsordenen fra 15 års alderen og 10 år frem. Som 25-årig afviser hun for tredje gang lettere foruroliget den samme frier, som første gang friede til hende, da hun var 15. Den mand, hun selv gerne vil have, må hun ikke få for forældrene, og tvinges til ægteskab vil hun ikke. Den største krise indtræffer, da hun for anden gang afviser en frier efter forældrenes hoved. Her hører også moderens tålmodighed op, og årene fra hun er 21 til hun er 24 beskrives som en lang og tung depressionsperiode, der gør hende alvorligt syg.

Den store forandring indtræffer, da familien flytter ind på Charlottenborg, hvor faderen udnævnes til inspektør og sekretær for Kunstakademiet. Hun kommer nu igen ind »i den store Verden«. Skønheden var mistet »siden Fedme havde Berøvet mig min overmaade fiine og regelmæssige Skabning«, men hoved og vilje havde hun til overmål. Ved hjælp af en ordbog og en grammatik lærte hun sig fransk, på samme måde senere spansk og italiensk. Hendes store fornøjelse er at gå på comedie, og sammen med nogle venner danner hun en amatørteatergruppe. Det bliver hurtigt hendes opgave at oversætte de franske stykker, men en dag opfordrer vennen Borneman hende til at skrive et originalt dansk stykke.

Hendes begrundelse for at gøre forsøget, forklarer hun med følgende paradoks: Hun vil skrive en komedie for at bevise, at hun ikke kan skrive en komedie. Paradokssets psykologiske logik ligger i, at hun hermed skaffer sig frihed til at gøre forsøget. Hvis forsøget mislykkes, har Borneman ganske vist overvurderet hendes evner, men ved overhovedet at forsøge, har hun bevist hans »Magt« over hende. Dvs. hvad hun intellektuelt måtte tabe i et nederlag, ville hun alligevel følelsesmæssigt få igen gennem det hengivenhedsbevis, som forsøget er. Paradokset sætter hendes kreativitet fri, gør hende i stand til at arbejde målbevidst: »Nu kom det an paa at finde en *Caracteer*, som ikke havde været før paa *Theatret*«. Hun finder sin karakter: den kærlige mand, som også bliver stykkets titel, og så skriver hun komedien på 14 dage. Stykkets ide er at fremhæve kærlighedens forandrende og skabende kraft over for autoritær magtanvendelse. En original dansk komedie efter fransk forbillede, men med rod i et personligt erfaringsstof.

Successen var hjemme fra første opførelse. Hun er nu 34 og fastslår, at hun fra nu af kan råde over sin egen tid. Og tiden blev brugt til det store forfatterskab og plagsomme pengesorger. Kampen med faderen ophører først med hans død.

Og selvom jeg fra Pil Dahlerups Biehl-udvalg godt vidste, at hun aldrig kunne gå uden for en dør uden faderens tilladelse, er det alligevel et læsechok, når man kommer til passagen, hvor hun sammenfatter hans livslange autoritet: »endskiønt jeg var næsten 46 Aar da min Fader døde, havde jeg aldrig tordet gaæ ned i Slots Haugen end sige til noget Menneske uden først at Begiere hans Tilladelse«.

Selvbiografien er skrevet året før hendes død og stilet til den langt yngre Johan Bülow, som hun havde et venskabsforhold til fra 1771. Et stort barn, som har gemt det bedste til sidst, kalder hun sig selv, fordi hun slutter med sin taknemmelige beskrivelse af venskabet til Bülow. »Hos den man elsker *interesserer* alt, jeg veed De elsker mig, og denne Vished udgiør Livets Glæde og lyksalighed for Deres hengivne Dorothea«. Hun får sig således skrevet »hjem« i kærligheden igen. Tegner en cirkel om sit liv med bedstefaderen i den ene ende af livet og vennen Bülow i den anden.

Marianne Alenius skriver i indledningen, at livshistorien er så godt fortalt, at man kan læse den alene for dens litterære værdi. Det har hun ret i, det er i sig selv en pragtfuld tekst, men samtidig kan man her let og ubesværet nyde de mere besværlige læsninger, som Marianne Alenius har lagt til grund for denne fornemme udgivelse, som overopfylder sit dobbelte formål, på en gang at henvende sig til den umiddelbart interesserede læser og den tekstkritiske 1700-tals forsker. Det er originalmanuskriptet der ligger til grund for udgivelsen, som er en ubearbejdet gengivelse af originalsproget. Men bogen er forsynet med et udførligt og spændende noteafsnit, hvor enkelte henvisninger dækker over kulturhistoriske småartikler. Som f.eks. kunsten at folde en konvolut i 1700-tallet. Alenius er en uhyre grundig og metodisk bevidst sproghistoriker, men selv de meget omstændelige data vedrørende manuskriptet formår hun at videregive en sanselig oplevelse af. Man kan se manuskriptet i følgende beskrivelse: »Hele manuskriptet består af 52 sider fordelt på to sammensyede læg. Det første læg består af fem foldede blade lagt indeni hinanden, mens der i det andet læg er otte tilsvarende. Med lyserød silkestråd er de to læg syet sammen til en lille bog med to lange sting, der går fra midterbladet i første læg til midterbladet i andet læg, hvorved stingene er synlige inde i bogen. Bogen er uden omslag«.

Udover manuskriptbeskrivelsen og udgivelseshistorien indeholder indledningen en redegørelse for Biehl-forskningen og for forholdet mellem Biehl og Johan Bülow. Endelig er der også et selvstændigt afsnit om portrætter af Biehl. Marianne Alenius tilbageviser nogle vedholdende litteraturhistoriske fordomme om Biehl og giver selv et levende og nyt portræt af hende. Således fremhæver hun som den første Biehls humor, som hun hævder er kvindelig, og derfor måske ikke er blevet forstået for det, den var. Af bogen fremgår det, at også Marianne Alenius har humoristisk sans. Således er hendes beskrivelse af det velkendte Biehl-portræt af den store tykke nedringede dame med fjerhatten ubetaleligt morsomt og overraskende anderledes set. Marianne Alenius' blik på Biehl vidner om evnen til at trænge igennem konvention og tradition, når hun om portrættet skriver:

»Næsen er lang og lige med markerede næsebor, de høje øjenbryn er næ-

sten lige, øjnene er ganske store og klare, dog er øjenlågene tyngede yderst af nedadskrånede hudfolder. Munden er lille, glad og meget svungen. Hele ansigtet hviler næsten majestætisk i et tykt lag fedt, der breder sig i en stor dobbelt-hage ned over halsen og brystet. – I al sin prægtige korpulence stråler hun af personlighed: myndig, livlig og fuld af festlig frygtløshed, – en utraditionel dame, der tør stå ved sig selv«.

Et eksempel på hvordan Marianne Alenius selv ned i detaljen og hvor det forekommer vanskeligst gør Biehl både tydelig og synlig på tværs af 200 års afstand.

Elisabeth Møller Jensen

Else Brundbjerg: Kvinden Kæteren Kunstneren Karen Blixen. Carit Andersens Forlag, København 1985. 238 s.

Hans Holmberg: Glæde over Danmark II. Om Karen Blixen. Högskolan i Kristianstad, Kristianstad 1986. 168 s.

Det er kun halvandet år siden Karen Blixen kunne være fyldt 100 år, men hvad er der ikke sket siden da! Hendes gamle berømmelse i USA blev til ren verdensberømmelse med Hollywoods filmatisering af *Out of Africa (Mit Afrika)*; filmen vandt Oscars i mængde og har siden været spillet for millioner; andre millioner har den spillet hjem. KBs fortællinger – ikke blot dem om Afrika – er blevet optrykt og solgt som aldrig før – i USA igen i millionvis, og Judith Thurmans *Isak Dinesen. The Life of a Storyteller (Karen Blixen. En fortællers liv)* fra 1982, den hidtil største bog om forfatteren og en af filmens kilder, var i lange tider på toppen af de amerikanske fagbøgers hitliste.

Alt dette har selvfølgelig også givet genlyd i Danmark, og har de hjemlige reaktioner end været (u?)tilbørligt dæmpede, har vi da selv kunnet frembringe en betragtelig portion artikler i blade og tidsskrifter – og indtil flere bøger. Anders Westenholz' anden bog om KB, *Den glemte abe*, udkom tilmed på selve fødselsdagen og fik opmærksomhed derefter. Andre er gået mere stille med dørene og har fået ganske beskeden omtale. Det gælder den tidligere kommunalt ansatte Else Brundbjergs værk om *Kvinden Kæteren Kunstneren Karen Blixen*, også fra 1985, og det gælder den skånske högskolelektor Hans Holmbergs bog *Om Karen Blixen* fra 1986. Den sidstnævnte er udsendt som del II af et dobbeltbind artikler med fællestitlen *Glæde over Danmark*. Hvor der i det første bind *Om dansk-svenska möten* gives forskellige historiske eksempler på nordisk kulturudveksling, altså på en vis altnodis ch glæde over Norden, er der i bindet *Om Karen Blixen* tale om en mere koncentreret glæde over en enkelt og mere aktuel kulturpersonlighed i nabolandet. Denne glæde over KB er i øvrigt fælles for HHs og EBs bøger; »Behøver læseren at vide mere for at fængsles, glædes og inspireres af hendes digtning?« spørger EB eksempelvis (p.200) i forbindelse med en skildring af KBs kærlighedsforståelse. Direkte mærkes fortolkernes glæde over deres genstand således i en klart sympatisk indstilling – uden tilbøjeligheder til ideologikritiske skoleridt eller andre måder at holde dommedag over KB på. Men også indirekte mærkes den så sandt som

glæde er forenelig med en sober og nøgtern faglig holdning, ikke ubehersket eller blind, som begejstring kan være, eller ukritisk, som beundring ofte er.

Alt i alt er det et par kyndige og engagerede bøger vi har foran os, skrevet af forfattere der desuden har det til fælles at ingen af dem kendte KB personligt (i hvert fald ikke HH, men vist heller ikke EB). Hendes tekster kan de til gengæld på fingrene, og i deres analyser slipper de dem ikke gerne af hænde. Begge gør de jævnlig biografiske jævnførelser; EB almindeligvis kun med forfatterpersonligheden, HH nu og da med selve KBs privatperson (men altid i tekstanalytisk perspektiv og sjældent uforsigtigt).

Inden for tekststudiet er det KBs grundholdninger eller, i EBs tilfælde, hendes holdningsmæssige grundbegreber, der indtager den overordnede plads i fremstillingerne. Hvor EB direkte lader sin begrebsorientering, som udtrykt i hendes bogs kapiteloverskrifter og titel, være styrende for valg og udførelse af de praktiske analyser, er de sidste i sig selv det primære og begrebsdannelsen mere en analytisk konsekvens hos HH. Mens altså EB illustrerer eller cementerer sin begrebsudfoldelse med en lang række mere eller mindre fragmentariske tekstudlægninger, består HHs bog af få, men ret så indbyrdes uafhængige kapitler, hvert koncentreret om en enkelt tekst, der til gengæld ses efter i sømmene og tydes udførligt og fintmærkende. Til begges metoder skal bemærkes at de medfører adskillige gentagelser. EBs fordi hendes styrende begreber ikke er præcisere defineret end at de delvis overlapper hinanden. Og HHs fordi enhver ret indgående tekstanalytisk manøvre må segmentere en række fælles træk af forskellige værker af samme forfatter.

Skønt begrebskataloget er påfaldende markeret hos EB, er hendes bog nok mindre pædagogisk end HHs. Den samvittighedsfuldt udførte tegning af baggrunden – det være sig den idéhistoriske, biografiske eller psykologiske – for teksternes begrebsinventar i sidstnævntes fremstilling, i det hele taget den nære tilknytning mellem begrebsafklaring og kontekstanalyse som det lykkes ham at demonstrere, gør det lettere at fastholde de tolkningsmæssige pointer i hans bog end i EBs noget associative, alment holdte redegørelse. Uden et rytmisk forløb mellem kraftige fortolkningsmæssige tyngdepunkter bliver en længere fremstilling let uformelig og udflydende, hvad den stedvis er blevet hos EB. Også HH kan fortabe sig i detaljer og sidespring, mens hans mere autonome enkeltanalyser – af et begrænset antal tekster – bringer ham dog altid i havn med en håndgribelig konklusion.

Med dette samlede signalement af EBs og HHs bøger vil jeg gerne foregribe konklusionen på den følgende anmeldelse med at antyde hvordan to typisk (!) utraditionelle veje fører ind i den danske forskningstradition omkring KB. Den ene gør det ved »at forelægge de overordnede begreber i hendes (KBs) digteriske univers« (EB, p. 7) som en stabil orden. Den anden ved at påvise en eklatant begrebsforskydning, måske en fundamental ændring, af netop denne orden. To uens objektive (cf. EB, p. 7) eller »(med-)vetenskapliga« (cf. HH, p. 6) bestræbelser går da ud på at udlægge et forfatterskab og dets historie i begrebs- og holdningsmæssige former. En som ser forfatterskabets nøglebegreber blive strukturelt afklarede i historiens løb, en anden som ser dem blive strukturelt omkalfatrede i tidens løb. Eller én som beskriver sig frem til en række hver for sig iøjnefaldende målpunkter, mens en anden forklarer sig videre til et afgørende vendepunkt.

Et spørgsmål som her må stilles er følgende: forholder disse målpunkter og dette vendepunkt sig til hinanden i KBs værk som horisontalt overblik forholder sig til vertikalt indblik i de to fremstillinger der har produceret de to billeder af værkets holdningsmønster? Er m.a.o. analysens resultater de restløse produkter af de foran beskrevne ligheder og forskelle analytikerne imellem? Eller har KB måske en særlig finger – eller anden rest – med i spillet? For at kunne tage nogenlunde uhildet stilling til det problem må vi først betragte hvert af de to arbejder for sig.

For tydelighedens skyld begynder vi med den lettest håndterlige og mest konsekvensrige fremstilling, nemlig HHs. Dens lidt løse titel *Om Karen Blixen* synes i god tråd med indholdet. Efter et kort, retningsgivende *Förord* om tre tendenser i KBs værk som særligt har interesseret fortolkeren, følger et større kapitel i seks afsnit, også noget løst tituleret som *Studier i Karen Blixens författarskap*; fire af kapitlets afsnit er længere analyser af lige så mange sene KB fortællinger, mens de resterende to er ganske korte afsnit om hhv. et uddrag af en tidligere fortælling og om problemer i forbindelse med oversættelse (selv til svensk) af forfatterens tætte sprog. Efter dette dog nogenlunde sammenholdte hovedkapitel kommer tre klart appendiks-agtige kapitler. Først *En tolkningsdialog med Marianne Juhl* om 2-3 historier af KB; dernæst *Brevväxlingar med personer som stått Karen Blixen nära*; og endelig et 10 siders kapitel med 4 enquete-svar på 7 spørgsmål om KB som HH stillede til en række danske kritikere i 1964. Det sidste kapitel kalder han for *Et bidrag till Karen Blixens danska receptions-historia*.

Til bogens udadtil løse komposition svarer det faktum at alle dens større bidrag er genoptryk af tidligere tidsskriftsversioner; hvorfra de stammer siges ikke klart (men det drejer sig om *Artes*, *Blixeniana*, *Kritik* og *Samlaren*) eftersom de blot var at regne for »prøvetryk«, som senere efter- og omtanke, eller yderligere forskning, altså har raffineret til den nu foreliggende (og endelige?) version i bogform. Ikke desto mindre er der betydelig bedre sammenhæng på bogens indholdsside end dens tilkomstforhold og ydre kendetegn lader ane. Tematisk kunne titlen *Om Karen Blixen* sagtens strammes op idet der i bogen bestandig er tale om forholdet mellem *liv og kunst* i KBs forfatterskab. I de første analyser (af tidlige tekster) om livet skildret som et kunstværk; i de senere (af sene tekster) om den krise i KBs forfatterskab (og liv?) der umuliggjorde en fortsat mytologisering eller æstetisering af livsomstændighederne. Hengivelsen til illusionen viger for afsløringen af den. Det er en dristig, omend ikke uhørt pointe – HH trækker selv parallellen til Ibsens udvikling, og skønt den først falder efter mange »om« og »men« og med størst vægt i de fire store tekstanalytiske afsnit, er den bæredygtig nok til at berettigede en bogudgivelse af denne art. Og som det tematisk er hold i udgivelsen, er dens forskellige bestanddele også stilistisk homogene. Alle dens kapitler er skrevet i samme rolige og redelige stil, velovervejede og en smule humørførloadte, betryggende og let departementale, kort sagt i 'hinsidans' bedste humanistisk-akademiske tradition.

De tre aspekter som HH i sit *Förord* siger at han specielt har fæstnet sig ved hos KB er: at udvide grænserne for det menneskelige, at skrive sig fri og at

tiltro livet en mening. Hvad han ikke siger er at disse punkter kunne være hjørnesten i enhver moderne humanistisk programmerklæring. Er det da KBs humanisme han vil udforske med sin bog? Når det ikke fremgår klart er grunden dels at han altså ikke bringer sine erklærede tilskyndelser på idéhistorisk form, dels at han ikke vender tilbage til sine udgangspunkter for at forklare eller blot diskutere hvad de praktiske analyser hen ad vejen har givet ham af indsigt på disse punkter. Det må man helt selv finde ud af, og for egen del må jeg bekende mine vanskeligheder med at genfinde *Förordets* ekspansive frigørelsesprogram i tekstanalysens resultater.

Den første egentlige analyse kaldes »Att läsa Karen Blixen« (pp. 11-23); det er en lovlig ambitiøs skiltning, for afsnittet handler i hovedsagen om Vintereventyret »Fra det gamle Danmark«, og hvad det *alment* formidler er, med dets egen undertitel, »En oplevelse av mångtydighet«, som ikke kan betvivles, men som på den anden side netop kan betyde så meget (selv inden for det samme forfatterskab). Hvad kapitlet og den indsigtsfulde tekstanalyse derimod utvetydigt oplyser er KBs benyttelse af mottoet »Je responderay« (jeg vil svare). Ifølge HH er det den kristne traditions forkyndelse hun besvarer, og det med en hedensk inversion af både kristen livsopfattelse og forestillingskreds. At der i denne udlægning ligger meget af HHs personlige måde »att läsa KB« på bliver bekræftet i de følgende afsnit, som også bekræfter anmelderens umiddelbare fornemmelse af en særlig begrænsning i HHs indfaldsvinkel; tolkningen af et så åbent udtryk som »Je responderay« må hvile på en større suppleringsbasis end kristendomsforkyndelsen, men den må man undvære her. Hvordan skal det inverterede svar i øvrigt tydes? Som en måde at slå kristendommen på munden med dens egne ord? At besejre den med dens egne våben?

At dømme ud fra det følgende korte afsnit »Om 'Fjerdingsfyrstens Vin'«, som står i KBs debutbog (og som hun gerne læste op), må svaret blive bekræftende. Inversionsteknikken hvormed de kristne værdier omsættes i en hedensk udsigelse, er den samme som før. Og dertil hedder det direkte: »Det 'polemiska' syftet med berättelsen är, som jag uppfattar det, att ifrågasätta giltigheten av Kristi offer.« (p. 29). KB stiller det »kristna frälsningsdramat« på hovedet »på sitt vanliga indirekta sätt, genom en historia. Problematiken gestaltas konkret.« (ibid.). Det er den for resten blevet lige siden KBs ungdomsværker, fx. »Familien de Cats«, gav blasfemisk og ironisk næring til *deres* inverterede fabler over den kristne værdiskala. Den blixenske historie har da kristendommen som (en del af!) sin reaktionsbasis; den er mønstergyldig i selve sin grundkonception; og det forbliver den – på karaktertegningens becostning – til det sidste.

I den følgende, noget didaktisk betitlede »Vägledning genom 'Samtale om Natten i København'« bliver perspektiverne i KBs artistiske transformationer af kristendommen efterhånden trukket op (pp. 32-57). Det gælder de religiøse såvel som de moralske sider idet KBs polemiske anliggende går ud på at nedbryde *enhver* for hende ubegribelig kristen dualisme ved at indsmelte det kristne traditionsstof i profane sammenhænge. Udfaldet bliver kristendom forvandlet til en kunst-religion med kunstneren selv om ypperstepræst eller evangelist. *Manøvren* foretages på to måder: enten gennem en omfortolkning af den kristne treenighedsmodel hvorved magten, kunsten og kærligheden bliver den nye

treenighed; eller gennem brug af Ewalds noget dunkle Logos-Mythoslære, som i sig selv må betragtes som en omydning af kristne forestillinger til profane størrelser (skabelse og begyndelse til bliven og erindring; ord til tale; Gud til Digteren; Logos til Mythos).

Man må være HH taknemlig for hans fyldige dokumentation til støtte for denne tese om KBs historiekonception; til de slående argumenter i selve analysen følger sig en række komparative og kildekritiske støttepunkter i afsnittets særlige tillæg. Alligevel er særlig Logos-afsnittet en særegen blanding af spekulation og 'overkill'; og når der i næste afsnit i forbindelse med oversættelsen af »Samtale om Natten i København« til svensk gøres et specielt nummer ud af historiens vanskeligt gennemskuelige association til »Støvletkatrine« som et signal de fleste (!) danske læsere (i modsætning til udlændinge) må formodes at opfatte (»Det finns nämligen på teatermuseet i Köpenhamn en känd nidteckning av henne« (p. 58f.)), ja så må vist de fleste (!) danske læsere i stedet kunne enes om at her gør den ambitiøse Danmarksentusiast HH svensk akademisk regning uden folkelig dansk vært!

Dermed være ikke sagt at den kristne spændetrøje – selvpåført eller ej – ikke lader sig krænge af historien endda. Men HH havde tjent sine læsere ved at rejse det som et spørgsmål og tydeligt besvare det med enten ja eller nej eller både – og før han gik i gang med sit næste og ganske skelsættende afsnit. Som tingene står nu har han gjort klart at KB har kunnet smede sine kunstneriske våben gevaldigt på det kristne traditionsstof. Men han har samtidig (utilsigtet?) efterladt læseren med det indtryk at kristendommen som provokation er blevet en fiksering, og altså en begrænsning, hos hende. Har den da overvejende skærpet eller hæmmet hendes kraftudfoldelse? Eller er hele spørgsmålet af mindre betydning for hende end for HH?

I sin diskussion af Skæbneanedoten »Dykkeren« (pp. 60-85) tyder HH historieberetteren Mira Jamas fortælling om dobbeltfiguren Saufe/Elnazred derhen at den faustiske eller 'flyvske' Saufe først opgiver jordforbindelsen, men dernæst sine luftkasteller til fordel for en identitet i havet, blandt fiskene, som Elnazred. Denne udgang er vistnok en forvrængning af den blixenske historie, som vi hidtil har mødt den. Havets verden er uforligelig med denne historie, thi den deler ikke historiens forudsætning: udvikling. Den er tid-løs.

Dette af Saufe »dykker« fra jordens eller historiens verden kan HH samtidig forklare som et udtryk for KBs egen ambivalens. Som forfatter er hun herre over sine figurer men jo selv en figur for Vor Herre Deus Artifex; selv en kunstner må hun selvsagt være Den store Kunstners discipel. Er hun da også, som Saufe/Elnazred, på flugt fra rollen som marionet i Den store Marionetspillers hænder, i historiens klør? I så fald er det en ret enestående flugt i forfatter-skabet (cf. p. 82) men alligevel en temmelig betinget flugt da forfatteren KB trods alt triumferer over marionetten af samme navn. For det er vel det hun gør i og med de formopløsende kræfter, marionetoprøret, omsider bindes til jordens verden? For det gør de vel? I det mindste er vi igen tilbage i fiskenes verden og i den parallel mellem liv og digt at KB i lighed med Saufe/Elnazred har givet køb på sine himmelske fordringer (i.e. sine seriøst litterære ambitioner) ved at foretage en 'svømmen i livet' (i.e. en venstrehåndsformulering af en underholdningsroman som *Gengældelsens Veje*). En bekvemmelighedsforan-

staltning som dog ikke ganske kan frakendes substans (endsige mønster-gyldighed, hvis jeg må vove en henvisning til min egen analyse af bemeldte roman i *Edda*, no. 2, 1983).

Men hvor er vi da henne? Argumentationen slinger faretruende fra den ene yderlighed til den anden. Ambivalensen, som til nød kan være et træk ved digterens fortælling, er smuttet med over i tolkningen, hvor den bestemt ikke hører hjemme. HH kalder sin gennemgang for »en inverterad Ikaros?«, og meningen med det må vel være at når himmelflugten er ovre, må man ned at svømme sin vej frem. Øjensynlig er inverteringen, som forløb så smertefrit i kristen regi, imidlertid blevet en mindre kontrollabel procedure under de ændrede mytologiske auspicer. Selve den tro på en basal identitet bag digterens forkærlighed for rolleskift som HH udgik fra i sit *Förord* og igen plæderer for p. 65f., og som hidtil har været den stabiliserende faktor i hans billede af KBs »egomyocentriske vision« af tilværelsen, er overhovedet ikke den livsforsikring for fastholdere som han gerne giver indtryk af.

At der bag historiens vekslende identiteter skulle befinde sig en tro på »en sann och entydig identitet, en bestämd roll, som det är historiens uppgift att fastställa«, vil jeg ikke dermed absolut benægte; men som HH her (p. 66) formulerer det, kan jeg godt forstå det må lede til den slinger i tolkningsvalsen der har præget hans udredning af »Dykkeren«. Det *bestemte* er jo immervæk kun *rollemuligheden* eller Mythos' manifestation af Logos-potentialet. Hvordan skulle den bestemte rolle overhovedet kunne være frigørende hvis den fra et vist punkt regnet ikke længere var åben for nye personlighedsudtryk?

Som HH senere (p. 75) selv bemærker, er det alene i fiskenes verden i »Dykkeren« at alt håb, og al håbløshed for den sags skyld, lades ude. Når teksten kan forekomme uklar på dette punkt, er det ifølge HH til dels fordi det danske 'håb' ikke tillader KB at spille på en dobbeltbetydning, som fx. ordet 'falde' gør. Og som 'hopp' på svensk jo gør. HH overser vist imidlertid forskellen på de to ord-spil. 'Hopp' og 'hopp' på svensk er homonymer og har betydningsmæssigt ikke mere med hinanden at gøre end deres respektive danske oversættelser til 'håb' og 'spring' har. At 'falde' i bogstavelig forstand og i betydningen at komme ud for et synde-fald er derimod på dansk et spil på beslægtede betydninger. HH fører her problemer ved sin tolkning over på semantikken i det tolkede værk.

I hans sidste lange »studie i KBs författerskap«, viet fortællingen »Storme«, som han kalder en »krishistoria« i hendes digtning, mærkes fortsat en vis krise på fortolkningens vej mod en konklusion på de gjorte iagttagelser. Vi skal igennem en ganske langtrukken analyse med en specielt langsom optakt og mange omhyggeligt udførte digressioner efter recepten 'det skal jämföras med' (p. 105-06) før vi når frem til målet (pp. 103-04, 108, 110-11). Det er ikke et øjeblik for tidligt at udløsningen melder sig. Netop p. 103 begynder savnet af en spændstig fremdrift at virke så lammende på koncentrationsevnen at man kommer til at tvivle på berettigelsen af de evindelige sidespring i dokumentationens tjeneste.

Så skal til gengæld siges at man ved vejs ende bliver ordentligt belønnet for sin udholdenhed. Da først konklusionen falder, falder den med vægt. Det er HHs tese at KB efter at have brugt og 'spildt' sine kræfter i Afrika måtte til at

bruge sin kraftudfoldelse kunstnerisk i stedet (Anders Westenholtz har været inde på noget lignende i *Kraftens horn* (1982)), og at hun da også fik hele virkeligheden æstetiseret i det forfatterskab som fulgte. Hvad hun må erkende på sine ældre dage, måske tilskyndet af fru Heibergs erindringer, er imidlertid at også den kraftfulde illusionskunst kan være – illusorisk! Krisehistorien »Storme« bliver en historie i den ældre Henrik Ibsens og »Dykkeren«s ånd: om kunsten som en form for virkelighedserkendelse der til sidst slår sig selv på munden. »Den idealepiska värld i vilken det kan uppstå historier och i vilken en författare som Karen Blixen kan känna sig hemma« (p. 110) er endt i en karikatur.

Mens således de første analyser i HHs KB-studier handler om fortællinger hvori livet anskues som et kunstværk (I), og mens de to sidste analyser omhandler senere fortællinger hvori denne sammenhæng mellem liv og kunst opløses i en modsætning (II), da er HHs dialog med Marianne Juhl om bl.a. »De standhaftige slaveejere« (pp. 117-41) at opfatte som en kritisk afprøvning af sidstnævnte position (III). Imod HHs opfattelse indvender Juhl specielt at KBs opgør med sin egen æstetiserende livstolkning ikke lader venter på sig til de sene *Skæbneanedotter*, men forekommer allerede i *Vintereventyr*, hvortil »De standhaftige slaveejere« hører. Dialogen mellem forskerne forsvarer dermed sin plads i bogens kompositoriske helhed, så meget mere som den både er saglig i detaljen og åben for længere tolkningsperspektiver. At den så, til forskel fra en gennemskrevet afhandling, ikke altid har det store perspektiv på småting, må man tage med i købet. Ikke alle korn i en brevveksling kan være guldkorn.

Det sander man til fulde i det mindre uundværlige tillæg (pp. 145-55) med korrespondancen mellem KB nærtstående personer og HH. Her er stadig detaljeinformation af nogen værdi, specielt Thomas Dinesens utvetydige bekræftelse af sin søsters anti-kolonialisme (p. 151); men som helhed er det løse ender som ikke kan tjene til en sammenfatning af HHs anliggende med bogen om KB. Eller kompletteringer på den stramme kompositions bekostning.

Mere hold er der da i bogens sidste kapitel (pp. 159-68) med enquetesvarene fra de fire danske kritikere. Resultatet, som godt kan siges at bidrage til den receptionshistorie som Rostbøll og Juhl har tegnet med deres fyldige dokumentation omkring KBs to første bøger (i *Blixeniana* for hhv. 1980 og 1984), er interessant derved at det betoner hvilken perifer rolle KB ansås at spille i sin samtids litterære og kulturelle debat. Der er utilsigtede selvafløringer i Emil Frederiksens svar som jeg diplomatisk skal forbigå i tavshed, men ellers en temmelig solid enighed om at KB til sin død var en fremmed fugl i dansk åndsliv. Hun var så sandelig ikke forudbestemt til den festivitas som konferencer og filmselskaber i de seneste år har bevidnet hende. Med mindre pladsen på firmamentet er for den der lider under pladsmangel i andedammen! Rimeligere er dog at antage at publikum i dag trods alt er mindre døvt og blindt end tidligere for det der er anderledes. At kvindebevægelsen og andre kulturelle horisontudvidelser trods alt har haft en virkning.

Den slags opfølgende spekulationer må man ganske vist være foruden i HHs bog. Interaktionen mellem digterens univers og KBs øvrige verden forbliver et appendix til hans fremstilling. Hvad der sker med KBs kunst – i det enkelte

værk og i tidens løb – og hvordan den forvandles fra almagt til hårdfør afmagt (i forhold til kunstnerens liv) er et spændende kapitel i en spændende kunsts historie. Som et kapitel i *kunstens* historie er det næppe mindre spændende, og mon ikke HH kan fristes til at bruge sin bog om kapitlets første version som et »prøvetryk« for endnu en bog om dets anden?

Else Brundbjergs bog om KB er metodisk noget snævrere beskaffen, men er ellers til overmål bred. Den åbnes med en kort indledning og afsluttes med et tidligt digt af KB, en nyttig forfatterskabsbibliografi og en mere tilfældig fortegnelse over sekundærlitteratur. Derimellem er der 8 kapitler på 25-30 sider i snit, hvoraf det første, »Undervejs«, må betragtes som et historisk rids af biografi og litterære motiver, mens de følgende om »Fortælleren«, »Mariosnetterne«, »Magterne«, »Maskerne«, »Kardinalerne«, »Kønnene« og »Kærligheden« er viet »de overordnede begreber i hendes digteriske univers« (p. 7).

Hvordan disse kapiteloverskrifter forholder sig til hinanden indbyrdes og til bogens – formentlig endnu mere overordnede – titelbegreber bliver aldrig klart eller blot udførligt diskuteret. Det er en typisk svaghed i EBs oplægning. Hendes værk er på den ene side for langt til at meddele en koncentreret, pædagogisk overskuelig begrebsinformation; på den anden side er det for kort til at gennemføre en tilbundsgående diskussion af sit begrebskompleks. Hvad dets argumentation og synspunkter angår er det en typisk mellemting, balanceret og jævnthen sympatisk. En bog som i fremstillingsmåden er elementær og uteknisk og som i holdningen til sit emne er tilforladelig og velmenende. Men samtidig en bog som kompositorisk er sløjt organiseret og svær at overskue og som i udsigelsen kan være forvirret snakkende og på grænsen til det ordinære. Betegnende for dens sætningsbygning er en mængde lange sætningsemner hvis placering i den meningsgivende kontekst er både perifer og uklar (fx. p. 136). Hertil kommer fremstillingsteknikken den ekstra kalamitet af kilde- og sidehenvisninger, noter, registre etc. konsekvent er udeladt. Af en stof- og citatmættet begrebsanalytisk bog at være, er EBs ikke let at slå op i; ikke engang dens indholdsfortegnelse er til nævneværdig hjælp for søgningen af navne eller tekststeder. Hvilket alt sammen knæsætter en balance mellem styrkeforhold og begrænsninger i bogens anlæg, som til gengæld hænger sammen med særpræg på dens indholdsside, fx. som de fremtræder i det tidlige kapitel »Fortælleren«.

Det er et nøgternt kapitel i god overensstemmelse med EBs hele bestræbelse på at 'afdæmonisere' opfattelsen af KB (cf. p. 8). Det man savner i hendes kapitel er da heller ikke alt det usædvanlige og spændende som hun selv forudså kunne blive nøgternhedens pris (cf. *ibid.*). Derimod er det et tyngdepunkt i redegørelsen, en episk økonomi og en rød tråd. Vi får at vide at KBs »fortællinger foregår netop i brydningstider, hvor gamle normer og synspunkter er ved at vige pladsen for andre opfattelser« (p. 23); at teksternes kompositoriske opfindsomhed næppe er i strid med forfatterens varme og omfattende menneskelighed; at lykke kræver mod og at mod kræver fantasi, bl.a. til at digte over menneskesindets modsætninger og iboende muligheder. Osv. Alt sammen rimeligt og ukontroversielt. Videre får vi til belysning og modbelysning af forhold som disse draget både Thomas Mann og hans Josef og Sigrid Undset og

hendes Kristin ind i billedet – blot ikke fuldt og helt, kun stykkevis og delt. Heri problemet.

Ikke mindst referencerne til KBs egne værker bærer præg af det – de er gerne på antydningens niveau og kan derfor kun bære alment holdte udsagn om forfatterens univers oppe. Beskrivelsen af den vigtige *frigørelsestrang*, der blandt andet kommer til orde i fortællingernes hyppige spil på dobbeltbetydninger og i fortællerens såkaldt frie fantasien over livskontraster (cf. p. 31) og forskellige køns- og rolle-identiteter (cf. p. 28), bliver på denne måde ikke tilstrækkeligt forløst. Eller højst forløst i spørgsmålets form (cf. p. 32), hvorefter fortolkeren overlader svaret til læseren eller dennes følelser (cf. p. 29). Men dette er jo ikke *fortolkning*. En fortolker driver selv et spørgsmål frem til det punkt hvor det må bære eller briste for dér at argumentere for at det faktisk kan bære. Hvor det undtagelsesvis kommer så vidt i EBs bog er det snarere sådan at det brister. Bl.a. hedder det (p. 33) at »kun hvor fortælleren selv tager ordet, tør man udlægge det som Karen Blixens personlige kommentar«. Men tør man da? I stedet for et tydeligt svar får man nok et citat, som desværre giver det modsatte indtryk af det første. EB skriver om KB at »hun skriver i et brev, at det er 'som om de ting, mine figurer foretager sig eller udsiger, kunne være – eller var – foretaget eller udsagt af mig selv...'« (Ibid.). Her der det vist den enkle logik der er bristet, ikke for KB, men for EB.

Så må vi ellers videre, og det bliver med et nyt repetitionskursus i KBs slag mod vestlig dualisme, i bestemmelsen af den korte afstand mellem tragik og komik i hendes episke værk og i Sophus Claussens umistelige betydning for hendes kunst og dens altomfattende monisme og accept af livet på godt og ondt. Udover at være noget forenklet er kurset ikke tilstrækkeligt tungtvejende til at opveje manglerne i det tidligere afbrudte ræsonnement omkring fortællers autonomi og autoritet. EB tager – berettiget – afstand fra Anders Westenholtz' påstand om KBs forsvar for »kunstens ret til at eksistere for sin egen skyld og fungere på sine egne betingelser« (citeret efter EB, p. 38), og hun siger lidt senere om AW: »Når han derefter selv fastholder forfatterskabet som kun artistisk og hendes frie fantasi som det afgørende, så ender han selv i en alt for begrænset synsvinkel.« (p. 39). Rent bortset fra at EB (p. 31) selv gik i brechen for KBs frie fantasi (og nok et par sider tidligere akkompagnerede AWs udnævnelse af læserens intuition til højste tolkningsinstans med sin egen udnævnelse af *følelsen* til denne post), efterlader hun læseren med endnu et uløst tolkningsproblem. *Hvilken* begrænsning af synsvinklen på fortælleproblemet er nemlig den rimelige? Det løsrevne artisteri bør begribeligvis 'udgrænses', og vi bliver også betroet at det skønne (og det gode) på en egen måde hører sammen med det sande (cf. p. 39). »Et kunstværk skal ikke være et kunststykke«, står der sågar med KBs egne ord (p. 40). Men nærmere kommer vi heller ikke problemets løsning selv om også Villy Sørensen og Torben Brostrøm kaldes ind som vidner under EBs forsøg på at afklare forholdet mellem kunst og virkelighed i KBs fortællinger.

Det er mit indtryk af EBs kritiske dømmekraft at hun med sine citatpluk og forbindende kommentarer udmærket magter at indkredse relevante problemstillinger i KBs forfatterskab. Det er endda som om hun formår at præcisere ærinde i »hele Karen Blixens forfatterskab« med et enkelt slående citat af

digteren selv: »Giv mennesket lov, giv det lejlighed til at yde sit ypperste.« (p. 41). Samtidig er det uomtvisteligt at hun igen lader analysen standse op ved tolkningsrammen. Selve spørgsmålet om *hvem* der giver mennesket lov og lejlighed til at yde sit ypperste; *hvordan* det sker; og hvad der i givet fald *er* det ypperste – henstår ubesvaret. Men det er jo tolkningsproblemet for EB (så sandt som det er fortællerproblemet for KB). Hvor tolkningsrammen, så rummelig som det er fagligt forsvarligt, bør være fortolkeren til nytte som skilletegn mellem kunstværk og kunststykke, må kunstværkets form og indhold træde frem af en tolkning *inden* for denne ramme – som vi tidligere kunne følge det ske i HHs påvisning af en skærpet krise i det oprindelige forhold mellem KBs æstetik og virkelighedsoplevelse. EB kan sagtens sætte tingene på plads i KBs univers; hun ved også hvor man henvender sig for at få råd om indretningen. Men det er et murermesterhus hun møblerer. Den strengere arkitektoniske og stilhistoriske sans er ikke hendes gebet.

Derfor bliver pladsen ikke optimalt udnyttet. Unødvendige gentagelser står stadig oftere i vejen for fordybende analyser af nøglebegreberne efterhånden som det ene kapitel afløser det andet. Kapitlet om »Marionetterne« er i den henseende typisk. Dets emne går tilbage til KBs tidlige dramatiske forsøg med *Sandhedens Hævn – En Marionetkomedie* og »viser hen til væsentlige sider i hendes senere digtning« (p. 43) – såsom hele hendes selvforståelse og forestillingsform. »Spørgsmålet: Hvem er jeg? er tilstede i hele forfatterskabet, og i *Kardinalens første historie* giver hun sit endelig svar«, siger EB (p. 45) i et nyt forsøg på at benytte marionetbegrebet som en nøgle til identitetsproblematikken i KBs digtning. Men i stedet for at færdigbehandle problemstillingen én gang for alle i sin bog, lader EB diskussionen glide ind på KBs (og romantikkens!) Gudsbegreb (pp. 46-52), og det til trods for at der er afsat plads til en særlig diskussion af dette spørgsmål i det følgende kapitel om »Magterne«; specielt kommentarer til Bibelens myte om Lilith dukker op ved senere lejligheder (sml. pp. 49, 94 og 197) som om de aldrig var fremsat tidligere. Identitetsproblemerne genopstår på den anden side i tre forskellige kapitler (pp. 120, 167 og 178), og de har da sandt nok også både med »Maskerne«, »Kardinalerne« og »Kønnene«, som er titlerne på disse kapitler, at gøre – foruden med marionetterne og flere andre materier. Men hvorfor da foregive at de faktisk valgte kapiteloverskrifter hver for sig er egnede til at afgrænse og belyse sådanne centrale forhold i digterens univers? Det er de jo ikke.

Om identiteten synes EB i øvrigt at være enig med HH i hans opfattelse at der neden under alle rolleskift befinder sig en klippegrund af en yderste eller inderste identitet (cf. ovenfor side 162): og dette skønt KB vedholdende pointerede at et menneskes identitet ikke er ensbetydende med hvem eller hvad det *er*, dvs. med dets ansigt, men med hvem eller hvad det kan *blive*, dvs. med den måske det evner at bære. Dermed være ikke sagt at man ikke kan eller bør *være*, men nok at man kun med sikkerhed kan *være* den eller det man kan *blive*.

En yderligere diskrepans i kapitlet »Marionetterne« opstår da EB bevæger sig fra Guds-begrebet ind på kulturen. Først citerer hun med tilslutning Robert Langbaums konklusion at KB anså kulturen for kultiveret i den udstrækning den *stemmer overens* med naturen. Men derpå går hun videre med at citere

Shakespeares *Et vintereventyr* for den tanke at kulturen først viser sit ypperste når den *går ud over* naturen (hvori den har rod). Hvis det sidste er »et af kernepunkterne i hendes digtning« (p. 54), kan det første rimeligvis ikke også være det! Jeg kunne fortsætte ad infinitum med eksempler på begrebsanalyser der enten ikke kommer ud af stedet – diskussionen af KBs monisme går igen fra pp. 37 og 52 straks efter kulturdiskussionen p. 56 – eller mere ubestemmeligt flyder ud i nye sammenhænge. Og jeg kunne tilføje hvordan sproget på sætningsniveau typisk bidrager til det konturløse helhedsindtryk. »Menneskets skæbne ligger i dets væsen, men skabes i modspil eller medspil med andre mennesker«, hedder det fx. p. 60. Hvis verberne ikke skal modsige hinanden, må enten det første betyde 'ligger som en mulighed' eller det andet erstattes med ord som 'udfoldes' eller lignende.

Samtidig må en række fornuftige enkeltiagttagelser i EBs fremstilling ikke overses. Hendes bemærkninger om KBs forhold til afrikansk kultur og til tragedien som livsbekræftelse, til *Vintereventyrs* børnefortællinger og deres kritik af næstekærlighedens evangelium, er hver for sig rimelige og tankevækkende. De mere sammenhængende indsigter i Blixens forestillingsverden udgår derimod fremdeles tydeligst fra EBs citater af digteren selv. I den forbindelse skal fremhæves at hendes konkrete fortællinger langt om længe bliver underkastet fortolkning, dog endnu på fragmentarisk grundlag. Sit syn på *sammenhængen* i KBs forfatterskab har EB overhovedet sværest ved at underbygge overbevisende. »Der er en utrolig kontinuitet i Karen Blixens forfatterskab«, siger hun således p. 64. Det kan bestemt ikke være sagt med skyldig hensyntagen til en nærlæsning som HHs, hvis artikler da heller ikke figurerer i hendes fortegnelse over sekundærlitteratur.

Fra og med kapitlet »Magterne« (pp. 74-109) bliver udførlige tekstgennemgange efterhånden fast inventar i bogens kapitler. I første omgang gælder tekstanalysen »Sorg-Agre« (pp. 99-109), der originalt udlægges derhen at de mandlige hovedpersoner Adam og hans onkel regerer som to stykker ud af sammen alen, lovens og ordenens alen, over de to kvindelige hovedpersoners liv, Ane Maries og Adams tantes, som er to stykker ud af en anden alen, den ubesmittede kærligheds. Igen kunne vigtig sekundærlitteratur (som Poul Behrendts analyse af teksten i *Kritik*, no. 41, 1977) med fordel have været konsulteret, og igen munder tolkningen ud i flere spørgsmål end den besvarer. Det har antagelig sin årsag i den uklarhed som præger også denne analyses oplæg. Vi hører adskilligt om Satan og Djævelen og Lucifers stræben mod Lyset i den eksistensfilosofiske optakt til kapitlet om »Magterne«; vi bliver videre idéhistorisk belært om romantikkens harmonilære – og romantismens disharmonier – og bliver også ganske rimeligt forsikret om at KB ikke var hvad vi dag måtte forstå ved en romantiker, skønt hun både kunne beskrive romantik og romantisme (cf. p. 83). Først bliver KB hastigt påført disse enkle analytiske gevandter, så får hun med et lov til at stå frem for egen regning – som det nøgne menneske, ansigt til ansigt med sandheden, som hun elsker, sikkert takket være kærligheden til Denys ... og så er vi så godt som fremme ved Magterne selv, Kærlighedens og dens modstykke i Ordensmagten (en rigtig romantisk konfrontation skønt den rigtignok resulterer i uromantisk brådne kar). Kort sagt denne verdens magter stillet ansigt til ansigt med fantasiens og poesiens,

som i den bekendte scene mellem kamæleonen og hanen i *Den afrikanske Farm* (cf. EB, p. 85).

Hvor skal alt dette ende? I Gud og Djævelen, utvivlsomt, men desværre ikke sådan at man klart får for sig hvem der repræsenterer hvad. Først står Gud konfronteret med Djævelen som Kærligheden konfronteret med Magten, men snart er vekselvirkningen mellem instanserne vigtigere, fantasieens spil i fiktive former. Og hvornår er da fantasien selv en gud eller djævel, sat episk igang af Ordenens magt? Hvornår er Gud eller Djævelen et tegn på de magter fantasien bekriger? Om disse spil på begrebs-inversion har EB en del at sige, som hun med forkærlighed siger med Nietzsche og Huxley og Kierkegaard plus et udvalg historier af KB selv. Dæmoner i græsk vs. kristen tradition bringes også på bane, men det løser dog ikke problemet med EBs løse ender og forsøg med synteser der mere er ærligt ment end heldigt gennemførte. Der er masser af stof til eftertanke i nævnte kapitel; mindre som kapitlets forfatter har tænkt grundigt igennem.

Som »Magterne« afsluttedes med analysen af »Sorge-Agre«, konkluderes det følgende kapitel »Maskerne« (pp. 110-30) med en analyse af »De standhaftige slavejere«. Mens identiteten og romantikken som før sagt er gamle kendinge som her går igen, romantikken i en diskussion omkring den gotiske renæssance og KBs gotik i det hele taget, er der forskelligt nyt at hente om pseudonymernes maske, fx. Pierre Andrezel, som EB finder lånt fra en fransk politiker i Sophus Claussens *Fortællingen om Rosen*. Spekulationerne omkring dæknavnet bygges ud med den mere tvivlsomme formodning at KB valgte det af dårlig samvittighed over at misbruge sit talent »udelukkende for at gøre forretning, uanset hvor nødvendigt det var økonomisk.« (p. 116f). Mon ikke hun snarc beskyttede sig mod *anklager* i så henseende ved at komme dem i forkøbet eller tage højde for dem?

Selve Andrezels roman, *Gengældelsens Veje*, er en af de tekster der gennemgås udførligt i næste kapitel om »Kardinalerne« (pp. 131-70). At KB med bogen »havde skrevet en karikatur over sin egen digtning, og ingen opfattede det« (p. 160), kan jeg ikke være uenig i dersom *karikeringen* ellers udlægges som jeg forestiller mig i min artikel i *Edda*. At romanen har krigen som baggrund og at den i »Dykkerens« kuffertfisk og titelfigur (med anagram-navnet Elnazred) har 'bundfældet' et dybtgående ironisk udtryk, har tilsvarende HH været inde på. Det bemærkelsesværdige i EBs kapitel er derimod billedet af KB, ikke som den moderne, historieløse romans, men netop *historiens* vogter. Og videre at vi omsider møder en sammenfatning af identitetsproblematikken – netop i kardinal Salviatis skikkelse (pp. 166 og 163). Historien er KBs mest omfattende maske og derfor udfaldsrum for hendes mest omfattende identitets-udfoldelse.

Det er i god tråd med denne opfattelse at »Kardinalerne« spænder fra den første kardinal-historie, »Syndfloden over Norderney« (pp. 132-38) til den sidste og endelige maskering i »Kardinalens tredje Historie«, udgivet godt 20 år senere. Mellem disse poler er indskudt et par længere gennemgange af andre historier: »Den unge mand med nelliken« (pp. 140-45) og »En opbyggelig historie« (pp. 146-54), begge fra den mellemliggende samling *Vintereventyr* fra de forfrosne krigsår i Danmark. Lige så rimeligt det imidlertid kan være at

opfatte udviklingen fra den ene kardinal til den anden som et specielt betydningsfuldt tegn på KBs historiesyn og maskekunst, lige så urimeligt må det være at tolke forløbet som uproblematisk harmonisk.

EB antyder selv at historien har to betydninger: den episke histories og livshistoriens. Men hun glemmer at tilføje at de to historier kan udelukke hinanden. Om så livshistorien begynder at kollidere med den episke historie allerede i *Vintereventyr* eller først senere, kan vi overlade til HH og Marianne Juhl at skændes videre om. Men at KBs begreb om identitet er lige så splittet som den maske der skænker identiteten udtryk og den historie den står og falder med, kunne EB godt have brugt sine mange ord om historie og identitet til at søge afklaret. Hendes urolige og springende komposition har imidlertid igen ladet hendes læsere i stikken på et vigtigt punkt – omend gode enkeltheder fremdeles findes markeret. Ét er at kun den enkelte læser, ifølge EB (p. 170), kan vide hvordan det dæmoniske og det guddommelige i KBs univers indvirker på hinanden; fortolkeren af universets »overordnede begreber« skylder os desuagtet et 'leksikon' over disse begrebers betydningsindhold og betydningsforskydninger i konkrete faser af forfatterskabets løb.

EBs to afsluttende kapitler om »Kønnene« (pp. 171-204) og »Kærligheden« (pp. 205-27) er efter mit skøn hendes bogs bedste. De rummer inspirerende og indgående læsninger, fx. af »En båltales« (pp. 171-87) (hvor det ikke kan lægges EB til last at den anden nylæsning af teksten, af Eva Pedersen på KB-konferencen i Minneapolis i 1985, må savnes) og af »Moderne ægteskab« (pp. 211-17). Kapitlerne rummer flere af EBs synspunkter på Bror Blixen og Finch Hatton (fra *Kritik*, no. 66, 1984) og en skarp men ikke helt ubeføjet kritik af anden forskning, fx. (p. 202) af *Dianas hævn*. Og de har begge en markant konklusion. Det første om KBs kunstsyn som en livsudvidende forener af himmelsk og jordisk, guddommeligt og menneskeligt. Det sidste om hendes syn på kærligheden som næsten lige så almægtig på sit felt: som Magternes fredsforsyrer og Ordenens utrættelige modspiller.

Ved forenklingen i EBs version af KBs kunstsyn skal jeg ikke opholde mig yderligere. Om en lignende forenkling i hendes beskrivelse af kærlighedssynet skal kun bemærkes at forfatterens dobbelte tilbøjelighed for Venus og Diana hos EB efterhånden får kendelig slagside på Dianas bekostning (cf. pp. 216 og 226f.). Man bliver ikke klar over hvem af de to EB betragter som guddomskraften i forfatterskabet. Eller om der i selve uklarheden skulle ligge en pointe som EB med vilje har undladt at betone?

Bedst er disse to kapitler i hvert fald hvor syntesebestræbelserne endelig vinder *overtag* over de løse associationskæder. Og allerbedst hvor de dog ikke tager *overhånd* med den fade harmonisering til følge, men magter at sætte modstridende forhold på begreb uden derfor at ophæve modstriden. En sådan begrebsdannelse er *anderledeshed*, som præger en række forhold i KBs verden fra kulturen i almindelighed til kønsrelationerne i særdeleshed. Hvad de sidste angår vil KB hverken vide af matriarkat eller patriarkat. Det er kønsbalance, ikke kønskonkurrence hun søger. En ganske spændingsfyldt balance, som hun mener at finde i over- og underklassen, men ikke i bourgeoisiet. Eller i al enkelhed en ligestilling baseret på *anderledeshed* – eller gensidig inspiration, om så inspirationen skal sikres ved magi eller rent hekseri.

Thi en helt igennem fredelig eller omkostningsfri procedure er der jo ikke tale om, skønt EBs liberale og udogmatiske 'medsyn' godt kan give det indtryk. Hvis det jævnlig kan være svært at afgøre hvilke tekster hun benytter i sin diskussion (fx. p. 180), er man dog ikke i tvivl om hendes uforandrede sigte på KBs delikate balancegang mellem 'orden' og 'kærlighed' (uorden?) i universet og menneskelivet. Specielt dens mere prekære udslag skænker hun opmærksomhed: at hekse, hvad enten af lyst eller nød, er produkter af mandsdominerede samfund, kvindens sidste flugtmulighed når mandens splittende syn på hendes væsen har tvunget hende til flugt. Sådan gøres en dyd af nødtvungen anderledeshed. Derfor er temaet ikke kvindens frigørelse til lige vilkår i mandssamfundet, men hendes frigørelse *fra* dette samfund (*til* et lige-værdigt samfundsliv på individets egne præmisser: grokraft og væsensudfoldelse). Dette er det anderledes både i »En båltale« og »Daguerreotypier«, og det interessante i forbindelse med disse tekster er derfor kritikken gentagne fordømmelse af dem som reaktionære. Alene efter Jantelovens grumme logik kan det ikke være anderledes end at det anderledes' fortaler skal kanøfles for at være – anderledes.

Her må en helt anderledes kritik sættes ind mod EB og hendes gode kapitler om disse forhold hos KB. Hvis den afgørende anderledes kønsidentitet fx. består i en *aktiv* form for *væren* (modsat mandens ydre og handlingsmæssige *fiksering ved bliven*), er vi igen i behov for en skærpet analyse af KBs *positive* begreb om *bliven*. Begreberne *væren* og *bliven* må være ligeværdige adgangstegn til menneskelig livsudfoldelse. Ellers bliver deres indbyrdes forskellighed blot gensidigt diskriminerende – og forarmende for forståelsen af KBs liv og kunst.

For HH bestod der et spændingsfyldt forhold mellem den yngre KBs suveræne historiefortælling og den ældre KBs ikke mindre suveræne livshistoriske fremstilling; den ene var anderledes end den anden. For EB var anderledesheden en livs- og kunstinspirerende *størrelse* inden for et stabilt univers hvor »utrolig kontinuitet« hersker. Sådan er hendes fortolkning anderledes end HHs og denne anderledeshed forklarer en hel del formelle forskelle deres respektive bøger imellem. I forhold til den dominerende tradition i dansk Blixen-forskning er HHs personlige bog trods alt af en grundfæstet positivistisk observans, EBs af den mere indfaldsrigt essayistiske type. Med de forbehold der er fremsat i det foregående, finder jeg det velgørende at to så ens motiverede men forskelligt orienterede forskere har klaret sig over landegrænsen respektive karrieregrænsen og humaniorastudiet med et par vægtige arbejdspræstationer om en digter som folk af faget her hjemme kastede vrag på så sent som for 20 år siden.

I dag har 'svarene' fra Denne store Anderledes fundet både ekkorum og gensvar, skønt der med mellemrum harceleres over at 'dialogen' mere handler om hendes liv end hendes digtning. Sven H. Rossel er den der senest har gjort indsigelse mod dette litterære 'ligskænderi', som han kalder det når eksempelvis Aage Henriksen påstår at det bedste KB fik produceret var hendes liv og at dette følgelig er overordnet hendes kunst (cf. Rossels spidsartikel i *Nordica*, no. 2, 1986). HHs danske navne er på den anden side en af dem der har

tilsluttet sig netop dette punkt i Henriksens KB tolkning (cf. Hans Holmberg: *Fra Klaus Høeck til Karen Blixen* (1981), p. 164).

Hverken svenske HH eller danske EB har lagt navn til en sådan eksistensanalyse på tekstanalysens erklærede bekostning. Men det er spørgsmålet om de ikke tilsammen – på grund og på trods af deres indbyrdes forskelle – har bidraget med et 'udvidet tekstbegreb' omkring KB som kan give fremtidig forskning mod til at diskutere Aage Henriksens formel uden at tage anstød af dens let patetiske klang. Nok går der efter manges mening en skillelinie mellem dem der kendte KB personligt og dem der senere måtte holde sig til hendes værk (jf. herom fx. Frank Egholm Andersens artikel i *Edda*, no. 1, 1986, p. 83). Men ingen har godtgjort at grænsen er uoverskridelig endsige bør være det.

At livshistorien begynder at fortrænge teksthistorien på rent tekstligt grundlag, har derimod HH – som jo angiveligt ikke kendte KB – bevidnet. Og at livs- og kunstinspirationen, tekstligt som udnomstekstligt set, var uadskillelige gennem hele KBs forfattertilværelse, er den gentagne påstand i EBs bog. I ingen af de to bøger går man så langt som til at mene at forfatterens liv bør ses som et produkt af hendes kunst. Men man går langt nok i den retning til at formlen kommer inden for debat-rækkevidde. Måske den allerede har virket som et uerkendt incitament for HH og EB og som forklaring på noget anderledes som deres bøger bag alle de synlige forskelle har til fælles i det skjulte.

Poul Houe

Poul Houe var arrangør af symposiet *Karen Blixen/Isak Dinesen: Tradition, Modernity, and other Ambiguities* ved University of Minnesota 17.-20. april 1985 og medudgiver af symposiets *Conference Proceedings*, som bringer bidrag af en lang række europæiske og amerikanske, etablerede og debuterende Karen Blixen-forskere og -kritikere.

I.K.

Dansk Sprognævn: Retskrivningsordbogen. I kommission hos Gyldendal 1986. 622 s. 70,- kr.

Hadde der været overskrift på anmeldelserne i dette tidsskrift, skulle der over denne have stået *folkelig ufolkelighed* – eller måske det modsatte. Men heldigvis vil redaktionen ikke have den slags tøjeri, så overskriften blev ikke noget problem. Til gengæld er det et problem at dele sol og vind lige, men jeg prøver.

På Dansk Sprognævn er der i mange år ud over det almindelige service- og nævnarbejde arbejdet med den nye udgave af retskrivningsordbogen, og ikke få af vore bedre hoveder har været involveret. Nu er bogen udkommet til glæde for alle sine brugere, og der er grund til at stoppe op og spørge:

Hvordan er den så at bruge?

Hvilken kvalitet har den for sine forskellige brugere?

Hvordan er resultatet af de mange anstrengelser, diskussioner og møder?

Mit sammenfattende svar er præget både af det positive og det negative.

I forhold til den gamle grønne er der tale om en kvalitetsforbedring på væsentlige punkter. Der er mange flere ord med, så man slår ikke så ofte op forgæves. Til gengæld betyder de mange ord, at et opslag tager længere tid. Især en skoleelev skal hen over mange overflødige ord, og nogle gange skal eleven søge et ord, hvor han/hun næppe kommer hen. Fx findes *femårsalderen* under *-års* og ingen andre steder.

Desuden er typografien ændret, noget som især ældre med nedsat syn vil sætte pris på. Om der så er så mange, der sætter pris på, at man har valgt at skrive meget med store bogstaver, er en anden sag. De store bogstaver nedsætter læsbarheden, så lad os håbe, at læserne ikke på dette punkt lader sig belære af bogen. Og lad os håbe, at Sprognævnet af hensyn til de ordblinde i en senere udgave forlader den faste bagkant. Idealet for publikationer som denne må være, at det korrekte og det hensigtsmæssige/det funktionelle går op i en højere enhed.

Endelig er den gamle *Vejledning* ændret til *Retskrivningsregler*, dvs at nu kan brugeren ikke søge vejledning, her står reglerne. Og dette sidste er vel, hvad han/hun primært søger. Den, der bruger Retskrivningsordbogen, er normorienteret i sin adfærd og lægger vægt på, at der er forskel på rigtigt og forkert. Også her gives der, sammenlignet med den gamle ordbog, mange gange bedre besked. Men ud over normen, søges der så ikke svar på hvorfor? Vil den normsøgende ikke også have ræsonnementet? Dvs er der ikke behov for *både* regler *og* vejledning?

Den synlige omkostning ved den nye grønne er, at den ikke er handy. Den er ikke sådan at have med i mappen, den er stor og tyk, og den kunne ligge bedre i hånden. Dette kan betyde, at mange, der burde tage bogen med og slå op i den, ikke gør det. Bogens indholdsfortegnelse illustrerer klart, hvordan det problem kunne være klaret. I indholdsfortegnelsen optager retskrivningsreglernes indgangsord ca 3 sider, mens der til bogens første 506 sider er fire indgange (ca ½ side). Bogen burde være delt i to.

Men kan Retskrivningsordbogen ellers bruges? Ja, egentlig burde der gå et par år, før vi havde tilstrækkelig erfaring til at svare på spørgsmålet. Jeg vil nu alligevel vove en bedømmelse efter ca et halvt års brug. Hvordan er bogen ud over det positive indtryk, en sammenligning med den gamle giver?

Min ven doktoren er ved at skrive nogle noter, og han er en pernitengryn, noterne skal være stavet korrekt. Derfor kommer han ofte og spørger om dette eller hint. Forleden kunne han ikke finde ud af, hvad en *kaldæer* skulle hedde i flertal, så vi kastede os ud i den nye grønne. Men der var ingen kaldæer at finde, hverken i ental eller i flertal. Der stod *kaldeanlæg* osv, men vor *kaldæer* var fortabt. Nå, vi lagde hovederne sammen, og efter lidt tænksohm, lidt tid og et opslag på *hebræer* fik vi *kaldæere* og *kaldæerne*, som herved afleveres til Sprognævnet.

En trøst kan det så være, at en systematisk gennemgang viser, at Ordbogen medtager *sabiner*, *nasiræer* og *saddukæer*, ja, også en *nazaræer* er med. Ikke alle stammer er glemt.

Siden hin dag med de fraværende kaldæere er min ven blevet ved med at komme med ord – som om jeg var den »lille« grønne. Han kan bl a ikke forstå,

at man kan skrive *selv om* eller *selvom*, men kun *om end*, hvor det endda er sådan, at kommer der *skønt* på, så hedder det *omendskønt*. »Hvor er logikken henne?« spurgte han. Mit svar var, at der selvfølgelig var en logik bag, og at han kunne prøve at finde den i Retskrivningsreglerne. Men det er langt fra det eneste sted, hvor logikken eller jugementet er svært at ane, fx kan man slå *lang*, *langt fra*, men ikke *langthen* op. Men det er måske, fordi vi skal se, at langt hen ad vejen må man selv om det. Det uheldige er, at vor fornemmelse for sproglig norm fragmenteres (heller ikke *fragmentere* er til at slå op i bogen) for til sidst at forsvinde.

Går man bag sommeren-85's majonæse-krig, så var det med rette eller urette den angst, der drev nogle i læserbrevene.

I den nye ordbog kan man ikke slå *adelsvælde* op, det var dog muligt i den gamle. Men det er væsentligt at kunne slå sådan et ord op, da der er forskel på *adelsvælden* og *adelsvældet*, hvad der ikke ses under *vælde*. Jo, når man sådan bliver ved at slå op, krakelerer indtrykket lidt.

Hvad nytter det, at vi nu kan slå *adenoid* og *adept* op, når et udmærket opslag i den gamle (selv om det heller ikke var godt nok) er faldet ud?

Nå, min ven doktoren er måske en lidt krævende bruger. Lad os da se på en mindre raffineret. Min yngste ville forleden vide, hvilken ordklasse *allemulige* skal ind under, og hun blev i den anledning udrustet med den nye grønne. Et opslag under *allemulige* gav intet (var man doktoren, kunne man nu tro, belært af det forrige, at ordet var glemt). Under *mulige* var der heller ikke bid. Alene fandt hun ikke hen til hverken *al* eller *mulig*, og ingen af stederne så hun *alle mulige*. Bør der ikke være et opslag på *alle* i denne bog? Jeg tror, at både doktoren og min yngste ville sætte pris derpå. Der er opslag på *ham* og *hende*. Men hvad har brugeren mest behov for: at kunne slå *ham* op eller at kunne slå *alle* op? Eller sammenlign det fraværende *alle* med opslag som dette:

erlagde datid af *erlægge*

erlagt datids tillægsform af *erlægge*

erlægge, *erlagde*, *erlagt*.

Tilbage i mit hoved blev spørgsmålet, hvem er denne ordbog egentlig skrevet for? Min ven doktoren har fået dyb mistillid til den, og min fjortenårige datter finder ikke, hvad hun søger. Lad os tage en mellemproportional: en hønseavler. Slår man som hønseavler op analogt med, hvordan vi søgte efter flertallet for *kaldæer*, så viser det sig, at der kan vælges mellem *høner* og *høns*. Men det er jo den rene usandhed. Det må rettes, thi formanden for Sprognævnet ønsker næppe at gå over i historien, som den der gjorde *høner* til *høns* – eller hvad?

Spørgsmålet kan forlænges til Ordbogens smertensbarn: dobbeltformerne. På side 15 står der om dobbeltformerne, at ordningen af dem følger alfabetiseringsreglerne. »Der er således ikke med rækkefølgen mellem dobbeltformer (fx kastanie og kastanje) markeret nogen anbefaling af den ene form frem for den anden«. Og der konkluderes, at dobbeltformer skal betragtes som lige korrekte former. Men det tror jeg ikke en døjt på. Bogen vil ikke blive brugt på denne måde, og den forestilling, der ligger bag *lige korrekte former*, er mere end diskutabel.

Jeg tror, at den tvivlende, der møder to eller tre muligheder, reagerer enten sådan, at han/hun vælger den af formerne, han/hun forventede at finde, eller

at den første fremstår som den primære, dvs den, der bliver valgt. Om jeg har ret i det, vil tiden nu vise, men meget tyder på, at ganske mange mennesker skriver upåvirket videre, uden at en retskrivningsordbog giver dem dårlig samvittighed. Jeg tænker her på fx *trædie* og *ialt* – Og mon ikke *linie* stadig er den hyppigste skrivemåde? Med basis heri kunne man spørge, om det ikke er vor normformidling, der er noget i vejen med? Er det nok at udgive den grønne og så i øvrigt være tilgængelig for spørgsmål? Burde der ikke sættes anderledes aktivt ind over for fx pædagoger? Jeg møder stadig dansklærere, der docerer *sp, st, sk man aldrig skulle må*, samt at *og* afløser komma mellem to sætninger.

Interessant er det også at spørge, hvad menes der med *lige korrekte former*? Det kan man ikke se i Ordbogen.

Ligger der ikke bag dette udtryk en fiktion, hvor der er abstraheret fra sociale, generations- og andre forskelle i samfundet? Fx sidestilles *tog* og *toge* som flertal af *tog*, men i den del af verden (DSB), hvor man har mest med tog at gøre, hedder det stadig *tog* i flertal. Hvorfor sidestilles så de to former?

Ja, det må vel være, fordi Sprognævnet har et eller andet antal eksempler med *toge* i deres samling. Men hvor mange skal der til, før en ny form indføres, og burde det ikke bemærkes, at den nye form er betinget af alder, eller hvad der nu betinger den? Er det i virkeligheden ikke at give dårlig vejledning, når det ikke oplyses, hvordan sprogsamfundet (eller dets grupper) oplever brugen af den ene eller den anden form? Hedder det *en* eller *et cirkus*? Begge dele, siger Ordbogen, mens det andre steder siges, at specialisten siger det ene, andre det andet. Hvis det er tilfældet, hvad er så vigtigst, at begge former er lige korrekte, eller at de bruges forskelligt? Eller tag opslaget *bukser*, hvad ville en af vore nye medborgere få ud af det samt opslaget *buks*? Hvad er der blevet af *et par bukser*?

På side 614 får læseren besked om, at stavningen af udråbsord og lydord principielt er uden for Retskrivningsordbogens område, »og det er således fuldt korrekt både at variere de staveformer, der er nævnt i ordbogen (fx *auuuv, iiii, bannng, miauuw*) og at bruge udråbs- og lydord, som slet ikke er med i ordbogen ...« Bortset fra, at der næppe er forskel på korrekt og fuldt korrekt, handler dette så ikke om, at man kan bruge sproget uden at tænke i baner som korrekt/ukorrekt. Dvs man kan gengive statsministerens udtale, hvis man ønsker det fx i en vittighedstegning eller på tv, uden at skulle tænke over, om det er korrekt/ukorrekt. Men burde der ikke være en generel bemærkning om, at sådan kan vi naturligvis også bruge sproget.

Konjak får mig til at føle mig tilbage i forrige århundrede, og jeg vil blive ved med at tage mig en *cognac* eller måske en *armagnac*, der har fået lov at stå uberørt. En stor del af de lige korrekte former er for mig abstraktioner, der dækker over forskelle i sprogsamfundet. Forskelle, der bør trækkes frem og ikke tilsløres som frihed. Med få signaturer kunne man sikkert fortælle læseren, hvilken sociolekt osv en variant var dominerende i, men det ville til gengæld kræve, at man var sikker i sin sag.

På side 15 står der om forkortelser, at selv om en forkortelse er brugt i bogen og anført på forpermens liste, er det ikke ensbetydende med, at det er den officielle eller eneste korrekte forkortelse. Var man pernitten, ville man hænge sig i det lille *eller*. Brugeren af bogen vil snarere spørge, hvor er så de korrekte?

I Ordbogen finder man ganske mange forkortelser, men også her kan det undre, at nogle er med, andre ikke. AIDS er der, men slå NATO op kan man ikke. I ganske mange breve har jeg set, at man i finere kredse skriver kopi som *c.c.*, men den forkortelse er der ikke. Er det så, fordi den hverken er korrekt eller officiel? Forventer brugeren ikke at kunne finde de officielle forkortelser i dette værk – eller i det mindste besked om, hvor de så står?

Brugervenligheden i øvrigt?

I regist(e)ret bagi kan man slå op under *skarp parentes*, og bortset fra, at man bliver henvist til en paragraf og ikke en side, så får man ingen ny information efter søgeturen, blot kan man på siden se en skarp parentes. I parentes bemærket er denne henvisning til paragraffer meget lidt brugervenlig, når paragrafferne strækker sig over flere sider. Der skal bladres. Angivelsen af paragraf i de vejledende klummetitler er desuden inkonsekvent (se side 509, 589 og 595). Og i en indholdsfortegnelse slår ingen op efter paragraf, her er paragrafferne den rene støj, og de giver et grimt tekstbillede!

Men tilbage til dobbeltformerne. Når brugeren skal vælge mellem den ene eller den anden form, bliver han/hun ladet i stikken – og tilfældighed kommer til at råde. Det er sikkert ikke Sprognævnets ønske, men det bliver resultatet. Og hvorfor ikke være sprogstyrende på dobbeltformerne, hvorfor ikke anbefale? Hvorfor blive hængende i denne deskriptivistiske normering?

Hvordan er det ellers at slå op? I en af etaterne skriver de, at man *ronderer*, men den form er ikke med. Er det så, fordi man ikke kan rondere og skal *rundere*, eller er der tale om en forglemmelse? Og den virksomhed, der har en *rondemand*, er de helt galt på den? Når *trappeløb* ikke er med, hvad skyldes det så? *Døgnhvile* findes heller ikke i Ordbogen, selv om kommunerne ved dynekiggeri i mange år har konstateret, om mandspersoner har optaget noget sådant. Nå, alt kan jo ikke være med – men alligevel. I Ordbogen er der et opslag for *mellenbys*, også selv om den slags samtaler er væk. Til gengæld er der ikke noget opslag for de 60.000 transaktioner, der dagligt gennemføres som *teleafax*.

Især når det drejer sig om sammensatte ord, kan det være svært at gennemskue, hvorfor et ord er med, og et andet ikke. Under Ø er medtaget *ølbås*, *ølbrik* og *ølhund*, men ikke *ølstue* og *øltønde*. Her står *østblok* og *østblokland*, men ikke *østland*. Der er sikkert en forklaring herpå, men finder doktoren, hønseavleren eller min datter den? Og hvad sker der med dem, hvis de ikke kan finde ræsonnen? I Ordbogens indledning kan man læse, at sammensætninger, hvis betydning umiddelbart fremgår af de enkelte leds betydninger, ikke er medtaget, med mindre de er meget gængse eller de kan volde problemer. Spørgsmålet er bare, om det er brugervejledning. Og når der står *berejnsning*, har man så ret i at forvente, at *beridning* også er med? Og hvad med *recipisse*, nok er den ikke mere i brug, men nogle skal dog stadig stave til den og kende dens køn.

At *hansemænd* ikke er med, kan jeg leve med, men hvis min ven doktoren ville skrive, at der er for mange hansener i Sprognævnet, ville jeg ikke kunne hjælpe ham med et opslag. Blandt de eksotiske er *in casu* med, men den raffinerede måde at skrive to eksemplarer på (*in dublo*) er ikke med. Nu mener jeg, at man selvfølgelig burde slå et slag for at få afskaffet den slags unoder som

in dublo og *c.c.* – og den slags sprogrøgt kunne passende være bedrevet i vejledningen.

At gå ordbogens opslag efter systematisk har været umuligt, men et par kontrolopslag skaber ikke for stor tillid. Fx kan jeg slå *grusse* op, i ODS er opslagsordet *gruse*, men er jeg i tvivl om det hedder det *gruselig* eller *grusselig*, så er der ingen besked at hente. Under *greve* er anført *grev Gert* og *grev(e) Moltke*, hvad kan der mon ikke komme ud af det? Under *guardian* er anført *klosterforstander*, men ej *vogter*. Det er ikke muligt at slå ord som *slukefter*, *slumpen*, *slusk* og *slyngpelargonie* op – ej heller *frizzant*, *pétillant* og *primeur*. Når tolderne i hundrede år har kunnet holde fast ved *toldkamret*, burde det så ikke også fremgå? Efter mange opslag er jeg blevet mere og mere forvirret, hvad bør man egentlig kræve/forvente af kvalitet og konsekvens i et arbejde som dette?

Var lanceringens staveøvelser, majonæsen og konjakken ikke populisme, hvor vor opmærksomhed blev afledt? Hvor gedigent kan man forvente, at et arbejde som dette er?

I Ordbogen sidestilles fx *lineær* og *linear*, men er det ikke vildledning i stedet for vejledning. Min matematiske meddeler siger, at de i den verden aldrig har hørt om en *linear* funktion, mens min arkæologiske ven arbejder med *linear-B*. Under L står der *let-mellemvægt*, men ikke *let-fluevægt* eller *let-sværvægt*. Hvorfor? Under L kan man slå *ledig* op, men ikke *ledighed* eller *ledighedsstatistik* – ja, den, der ikke kan se svaret, kan ringe og spørge – men var det det, der skulle være resultatet? Burde man fx kunne slå navnene op på større grønlandske byer op? Burde *Lammefjorden*, *Grønsund* og *Storstrømmen* være med, når nu *Napoli* er med? Og burde jeg kunne slå op, om det hedder en *lakseørred* eller en *laksørred*? Er det for meget at forvente, at man kan slå *hyponym* og *hypernymi* op, når man nu kan slå så mange andre underlige ord op?

Lad os forlade *Ordbogen* og gå til *Retskrivningsreglerne*. Som titelskiftet fra *Retskrivningsordbog* til *Retskrivningsordbogen* antydede, så er man også her blevet mere bestemt. Tidligere fik vi en *vejledning*, nu får vi *regler*. Her er altså ingen slinger i valsen. Meget mere er taget med, og der formuleres mange flere regler, som kan følges konsekvent. Især er reglerne for tegnsætning blevet forbedret iøjnefaldende.

Læser man paragraf 5 i denne del, er det nu alligevel som at være i en vejledning. Her står, hvad man *kan* gøre, hvad man *kan eventuelt*. Og det vil reelt sige, at vi har både vejledning og regelsæt. Derfor kunne brugeren have brug for en tydeliggørelse, hvorfor er der om nogle emner formuleret regler, om andre ikke? På side 520 står der om konsonanterne *d* og *r*, at de skrives enkelt i mange ord, selv om den foranstående vokal er (eller kan være) kort, fx *nudel*, *skovrider*, *jeres* og *værelse*. »Der kan ikke gives faste regler for, hvornår *d* og *r* skrives enkelt i sådanne ord. Det tilrådes derfor, at man i tvivlstilfælde søger oplysninger under de enkelte ord i selve *Retskrivningsordbogen*«. Her kan den, der ikke er i tvivl komme slemt op at køre. Hvorfor ikke sige, at det er bedst at slå op? De fleste laver vel fejl, fordi de ikke kommer i tvivl.

Sproglig elegance præger i øvrigt ikke alle dele lige meget. På side 520 står der: »Da stavemåden i fremmedord normalt hænger sammen med ordets

oprindelse, kan der ikke gives faste regler for dobbelt- og enkeltskrivning i sådanne ord, og det tilrådes derfor, at man i tvivlstilfælde søger oplysninger om de enkelte ord i selve Retskrivningsordbogen. Man kan dog bemærke følgende: « Her burde Nævnet have vendt *man*, *selve* og *følgende* en gang ekstra i luften. Hvad betyder kolon andet end *følgende*, og hvorfor lade *man* stå, så det kan misforstås? Visse steder får forfatterne ligefrem et helt man-flip fx på side 514 og 515.

På side 523 står der i en deloverskrift *Tekstbegyndelser mv.* – siden står der »Reglerne i denne paragraf gælder også navne af typen *von Hassel*«. For læseren er det uklart, hvad der dækkes af *mv.* – og mon *von Hassel* hører hjemme her? I det hele taget bruges *mv.* og *lign.* for meget og for inkonsekvent. På forpermen står der, at i Retskrivningsordbogen bruger redaktionen *o.l.* for og *lignende* (og ikke bare i selve Retskrivningsordbogen), men her skrives og *lign.* Fordi der er plads? Fordi det er en bedre forkortelse?

Og hvad ligner et udråb eller en ed? På side 529 står der: »(b) Love og bekendtgørelser *mv.*: Navne på love *mv.*,« I en kommende udgave bør der saneres i dette. Sprognævnet, der på side 535 gør virkelig meget ud af titulatur, kan da ikke være bekendt, at og *lign.* på side 527 dækker over Dannebrog. Eller hvad med side 525: »(4)RUBRIKOPSTILLINGER MV. Ved rubrikopstillinger i regnskaber, forretningsbreve, spørgeskemaer *mv.*...«?

Med hensyn til forkortelse burde tiden være inde til at tage et klart standpunkt. Hvorfor fx, når man i øvrigt ikke vælger at slette overflødige punktummer ved forkortelser. Her er visse af de offentlige institutioner faktisk mere konsekvente og rationelle, fx skrives der på toldkamret *dvs.*, *jf.*, *osv.* Og det forstår vi alle. Her kunne Nævnet modernisere, ja, nogle ville mene, at det var mere centralt end at kaste sig over *konjakken* og *laissez faire*.

At kongehuset har Nævnets bevågenhed fremgår flere steder, ikke bare af titulaturgennemgangen på side 535. Mange gange får afdøde Prins Knud sit – og tingene siges to gange:

»(2) T-BIORD (BIORD DANNET AF TILLÆGSORD)

T-biord er biord, der er dannet af tillægsord«.

eller

»§ 42. Punktum som forkortelsestegn

Denne paragraf indeholder hovedreglerne for, hvordan man bruger punktum som forkortelsestegn«.

Jo, vi er med.

Til gengæld er det andre steder sværere at være med. Under gennemgangen af grammatisk komma skal man vide, hvad en sætningsknode er. Og det er der mange, der ikke ved, både blandt danskstuderende og ditto lektorer i sprog.

Men lad os slippe dette pindehuggeri. En ordentlig kvalitetskontrol kunne have klaret meget af dette. Og en deling af bogen i to havde gjort underværker.

Så var vi sluppet for *selve Retskrivningsordbogen*, og så kunne vi få én bog, der kunne betitles *Retskrivningsregler og retskrivningsvejledning*. Det sidste siges faktisk i indledningen side 11: »Retskrivningsreglerne (*dvs.* Retskrivningsvejledningen)«. Var den sidste del frigjort, kunne forfatterne også give læserne det, som man virkelig savner: forklaringer, argumenter og kriterier. Der står flere steder, at man kan gøre det ene og det andet, men hvad er at

foretrække? Hvis der skulle være tale om vejledning, så skulle brugeren have det med.

Nu får man besked på, at hist og her er der nogle regler, og på andre områder kan man gøre snart det ene, snart det andet. Men hvordan vurderes da mulighederne? Her er det som ved dobbelt-formerne: *laissez faire/laissez faire*. Et pudsigt eksempel findes under gennemgangen af grammatisk komma. Ved sætningsknuden får læseren besked på, at kommaet foran den eller de bisætninger, hvorfra et led er flyttet frem, kan udelades. Men ingen besked om, hvorfor det kan udelades. Dvs ingen information om, er det nu en god eller dårlig ide at udelade det komma? Sandheden er, at i den gamle retskrivningsordbog måtte man ikke sætte noget. Det er nu blevet til, at kommaet kan udelades. Det samme gælder om komma mellem bisætninger med fælles indledningsord. Er det vildledning eller vejledning?

Alt i alt:

Vi har fået en bedre retskrivningsordbog. Tak for den. Lad den blive bedre i de næste udgaver. Og lad os så også få en bedre sprogpolitik i Sprognævnet. *Laissez faire/laissez faire* er folkelig ufolkelighed – og den er ingen tjent med.

I forordet får vi løfte om, at i en senere udgave får vi *gymnasie* indført på lige fod med *gymnasium*. Hvis den »forbedring« udebliver, vil der ikke komme kritik fra min side. Påskønne ville jeg imidlertid, hvis Nævnet gav fremstillingen i den indledende vejledning og i *Retskrivningsregler* en tur gennem formandens kritiske pen. Er der nogen grund til at aftone så meget, at der på side 534 kommer til at stå: »Det kan anbefales først og fremmest at følge en nogenlunde fast praksis...« – hvorfor ikke anbefale, at man følger en fast praksis. Og hvorfor skrive på side 534: »... idet de næppe kan siges at være egentlige egennavne«. Hvem sætter pris på den måde at få råd på? Og hvad får man ud af et råd som dette: »(a) Forklaringer og eksemplificeringer: I forklaringer, eksemplificeringer og lign. kan første ord efter kolon dog skrives med lille. Det gælder, når det, der følger efter kolonet ikke er delt op i helheder, der begynder med stort bogstav:

Sagen forholder sig således: huset (el. Huset) er for stort, så vi har ikke råd til at bo i det.

Sagen forholder sig således: huset (el. Huset) er for stort; vi har derfor ikke råd til at bo i det.

Forstår læseren ikke *dog'et* i citatet ovenfor sådan, at det er unormalt at skrive med lille, og savner læseren ikke råd om, hvornår det er en god ide – og hvorfor? I disse tider, hvor teknik og tekstbehandling kan alt muligt, har vi mere end nogensinde brug for at vide, dels hvad der er korrekt, dels hvad der er hensigtsmæssigt. I Retskrivningsordbogen gives der bedre svar end i den gamle, men med de mange arbejdsår og den megen teknik kunne svarene godt være bedre. Og vor arbejdsgiver ville sætte pris på en ordentlig behandling af *årsværk*.

Mogens Løj

Ole Togeby: »STEDER« i bevidsthedens landskab – grene på ideernes træ, om at finde stof til belysning af en sag, Gyldendal, 1986.

I de senere år er opstået en *New Rhetoric*, som også er blevet præsenteret her i Danmark f.eks. af J. Lindhardt og J. Fafner (anm. i Danske Studier 1983). Den har fundet en bastion i faget retorik, styrkes nu i folkeskolen, men har indtil videre ikke haft større indflydelse i den videregående danskundervisning.

Den klassiske retorik var en praktisk indføring i kunsten at producere velfungerende tekster, især retstaler. Retorikken blev med tiden reduceret (en lang historie, som f.eks. Fafner har skildret) og endte i vor tid som dels en foredragslære dels et stilistisk beskrivelsesapparat til allerede producerede tekster, uden nogen relation til retorikkens egentlige vækstpunkt *inventio* (eller på nudansk »researchen«): den analyse-proces af relevante sagforhold der dengang som i dag med nødvendighed er et led i den proces, hvori en velfungerende tekst produceres. Den bedste systematiske indføring er Lausbergs *Handbuch der literarischen Rhetorik*.

Man husker med gru fra gamle vejledninger i skriftlig fremstilling (i karikatur): man skal sætte sig godt ind i sit emne, og derpå producere en tekst med en indledning, en midte og en slutning, gerne i et letfatteligt (LIX), personligt (klichéfrit) sprog, uden forsyndelser mod korrektheden (især stavning og interpunktion), men gerne på basis af en – ofte falsk – analyse af den yderst komplekse kommunikationssituation i skolen.

Indsamling af stof og analyse af sagforhold vedrørte i en lang periode ikke undervisningen i skriftlig fremstilling, et tilbageskridt i forhold til ældre tider. H. C. Andersen f.eks. brugte jo *chria*-en i skolen til sine stile, som Diderichsen og Schiødt har skrevet om (jf. Lausberg, 1960 paragr. 1117-20).

Hvad angår *researchen* måtte dansklærere henvise til andre fag eller indgå i samarbejde med dem, for så vidt emnet ikke faldt ind under deres eget fags genstandsområde, f.eks. den danske skønlitteratur.

Som Togeby andetsteds har påpeget, er det karakteristisk, at danskfaget har udviklet former for skriftlig fremstilling, ikke mindst prøveformer, der respekterer denne skæve udvikling: referatstilen, hvor analysen af virkelighedens forhold netop allerede er foretaget af de primære skribenter, og hvor stilskrivernes opgave typisk vil blive at afsløre skribenternes partiskhed og snedige manipulationer med læseren – ofte ved at spille de primære tekster ud mod hinanden. I denne stil-type prøves stilskriveren ikke i sin evne til selv at finde stof, rejse argumenter og fremføre sine egne synspunkter på virkelighedens verden.

Meget groft sagt: i den faglige tradition, vi lever i, er analyse af omverdenen bundet til andre fag end Dansk, og det personligt partiske synspunkt er noget, man lærer at afsløre hos manipulatorer, ikke noget man selv lærer – eller roses for – at indtage. Fagopdelingen afsætter en kløft, et hul mellem to stole: på den ene side realfagene, på den anden side undervisningen i skriftlig og mundtlig fremstilling under danskfaget. Realfagene er abstrakte og tilstræbt objektive i deres omverdensanalyse, og danskfagets undervisning i tekstproduktion (og tekstanalyse for den sags skyld) tager først fat, hvor træk fra virkeligheden allerede er sat på dagsordenen, og en analyse allerede er etableret, af andre

mennesker i de »primære« tekster, som er udgangspunkt for undervisningen.

Men kan hullet ikke fyldes ud?

Det er ikke mærkeligt, at tværfagligt samarbejde anbefales og praktiseres i stor udstrækning, og at dansklærere har mange kreative ideer i deres arbejde med rapporter og stile, så der faktisk ofte foregår en language teaching across the syllabus (jf. CUR-rapporterne).

Men der mangler lærebøger. Danskfaget må kunne anvise nogle generelle analyseredskaber, som afsenderen kan bruge til analyse af ikke blot sin egen placering i kommunikationssituationen, men også af det genstandsområde, som der skal skrives en tekst om – ud fra et bestemt synspunkt.

Vi kender fra 68-bølgen forsøg på at løse dette problem ved at introducere i danskundervisningen meget abstrakte analyser af samfundstotaliteten, som dog sjældent kunne bringes til at fungere i forbindelse med analyse eller produktion af konkrete tekster om virkelighedens komplekse problemstillinger. Vi kender også lærebøger i argumentationsteori, men i research?

Men der er også en helt anden mulighed.

Det er her retorikken kommer ind i billedet. Og det er her Togeby griber fat om et glemt kerneområde i den retoriske tradition: research-processen: *inventio* (græsk: *heuresis*, jf. *heuristisk*). Den er ikke mindre nødvendig for tekstproducenten end de øvrige procedurer, f.eks. *dispositio*, der også har været forsømt, men er kommet frem igen i de senere år som kompositionsanalyse, et felt Togeby også har dyrket, men principielt ikke dækker med denne bog.

I retorikkens afsnit om *inventio* præsenteres »spørgehorisonter« eller »søgeprofiler«, som tekstproducenten kan benytte til at finde og analysere det materiale, som er relevant netop for hans sag og ud fra hans synspunkt (*utilitas causae* Lausberg paragr. 63) og den argumentation, den kan give mulighed for. Retstalen, retorikkens hovedfelt, er jo per definition »partisk« (for eller imod den anklagede), lige som det »personal view« må være det, som dansklærere ofte – i det mindste siger, at de – gerne ser deres elever give udtryk for. Retorikken tilstræber – eller foregiver – ikke at se sagforholdene fra evigheds synsvinkel – inden for afstukne faggrænser og definerede analyseniveauer, som lærebøgerne i realfagene gør, uanset hvor kritisabel disses administration af denne position nu kan og må være.

Retorikken går straks til sagens kerne i al dens kompleksitet. Den gælder ikke den uinteresserede beskuen, den er rettet mod handling, mod afgørelse.

En introduktion af den art, som Ole Togeby fremlægger, er altså på forhånd meget velkommen, og må modtages med stor taknemlighed.

Lad os se på bogen.

Begrebet *topos*, »sted«, introduceres i de to første afsnit, (pag. 7-29). Begrebet skal forstås inden for en spatial-metaforik, der benyttes om »bevidsthedens landskab«, jf. bogens titel. Den faglige metafor »sted« hørte i antikken først og fremmest hjemme i mnemoteknikken, hukommelseskunsten, og brugtes ikke bare i retorikken, men også f.eks. i logikken (jf. Aristoteles' *Topica*).

Topoi (flertal af *topos*, jf. Lausberg paragr. 373) er således forskellige »steder«, hvor bundter af almene synspunkter, ideer til spørgsmål, er samlet sam-

men; inden for retorikkens *inventio*, f.eks. de berømte *hv*-spørgsmål: *Hvem, hvad, hvor, hvornår, hvorfor og hvordan*, der har overlevet i lærebøgerne i skriftlig fremstilling, men som kun er nogle af de mest abstrakte af de mange relevante spørgsmål, man i retorikken kan lære at stille sig, når man planlægger sin research.

Disse generelle spørgsmål benytter Togeby til af definere de overordnede kategorier, der konstituerer de spørgehorisonter, som systemet af retorikkens topoi udgør (pag. 13-29).

Han gør det ved at knytte an til en anden metafor: et »træ«, *topostræet*, et velkendt billede fra illustrerede lærebøger i logik fra renaissanceen, om end med lidt andet indhold. I en anden – mere populær – bog, Togeby netop har udsendt, kalder han det »idétræet« (Sprogbog, Dansk lærerforening, 1986).

I dette træ er

»Stammen« *Identitet*, dvs. definition (hvem?, hvad?) af sagforholdet.

»Roden« er *realitet*, dvs. ontologi, (»er det?«), »hvor«, »hvornår« og »hvorfor«: ræsonnement (ahistorisk), forklaring (det fortidige), begrundelse (det fremtidige).

»Kronen« er *kvalitet*, (»hvordan er det?») dvs. redegørelse, beskrivelse og karakteristik (med særlige underafdelinger vedr. personer og tekster).

Hvad der her er oppe og nede kan give forvirrende associationer til »basis og overbygning« i marxistisk terminologi.

Topos-træet skal benyttes på den måde, at man begynder med stammen (definition) og dernæst går nedad og udad i rødderne (realitet) eller opad og udad i træets krone (kvalitet).

Således er også bogens hoveddel (pag. 30ff.) disponeret efter de introducerende afsnit (pag. 7-29), hvor bogens emne præsenteres og defineres:

Først *definition* (pag. 30-36), så *realitet* (pag. 37-90) og endelig *kvalitet* fra pag. 91 til slutningen. Denne overordnede inddeling er dog ikke markeret i indholdsfortegnelsen eller på anden måde i lay-outen. Bogen er inddelt i en lang række mindre afsnit af systematisk art.

Den systematiske disposition stiller Togeby i en lidt underlig position i forhold til den »topiske metode«, som bogen argumenterer for som en humanistisk modpol til naturvidenskabernes objektivisme. Togeby angriber ikke naturvidenskaberne på erkendelsesteorien; men sætter det almindelige indtryk, som folk har af dem, over for den »topiske metode«, der knytter an til den hermeneutisk kritiske tradition, som Togeby i sit slutkapitel fører tilbage til Giambattista Vico's anticartesianske filosofi. Dette sker i slutningen af bogen. I bogens indledning beskrives topikken blot som et praktisk redskab (pag. 13): *Spørgehorisonten er ikke et erkendelsesteoretisk bud på verdens indretning, men et praktisk hjælpemiddel til at lave sammenhængende og overbevisende tekster.*

Det karakteristiske for den »topiske metode« er, at den er problemorienteret. Den minder på mange måder om de anvisninger, man kan finde i fremstillinger fra 1960'erne og 70'erne af den problemorienterede, projektorgeriserede undervisnings- og arbejdsform (jf. f.eks. Illeris).

Man kan finde den samme metodik anvendt i de mange eksempler på »pragmatiske analyser« (f.eks. Kjølner 1976 og Harder et al., 1980), der ikke vedkender sig afhængigheden af den retoriske tradition. Det Togeby nu gør er,

at han dels bevidst knytter an til den gamle tradition, dels vil skrive en abstrakt, systematisk fremstilling, som Cicero eller Quintilian. Og her må han komme i konflikt med det videnskabsideal, han selv forfægtet i bogen. Konflikten afspejler sig klart i bogens disposition.

En lærebog bør begynde med en definition if. Togeby (pag. 13): *En lærer (!) -bog i biologi begynder med udtrykkeligt at definere begrebet »biologi«, begrebet »celle« og begrebet »liv«.*

Definitionen af »topik« finder vi da også i første afsnit *Topoi* (pag. 7-12), i indledningen til andet afsnit *Spørgehorisont* (pag. 13-29) og i det sidste videnskabshistoriske afsnit, der bærer samme navn som første afsnit *Topoi* (pag. 160-65), og behandler *topoi* som en komponent under *tekstbeskrivelse* (pag. 147-59), men altså med selvstændig overskrift. Vi kan citere definitionen pag. 12: *topoi er tankeskemaer eller relationsbegreber, der på en gang er så almene og abstrakte at de i mange sammenhænge kan perspektivere en sag ved dens relationer til andre sager, og samtidig så specifikke og konkrete at de kun anerkendes i bestemte kulturer og samfund, som de på den anden side også karakteriserer. Topoi hører sammen i et system der udgør en søgemodel for hvordan man perspektiverer en sag i en argumentation hvor spørgsmålet er åbent, dvs. hverken afgjort ved magt eller beviser. Topoi åbner nye muligheder og videregiver traditionelle skemaer for tanken.*

En topisk analyse, derimod, er som nævnt problemorienteret og vil altid tage sit udgangspunkt i en begivenhed, en »case«. Togeby introducerer også denne kategori: *Beretning*, eller som der står i indholdsfortegnelsen, der ikke altid stemmer med overskrifterne: *Beretning om begivenheder*. Men det sker først pag. 65, hvor de 7 berømte *hv-spørgsmål* også først for alvor behandles, skønt de er introduceret (jf. ovf.) allerede i første afsnit (pag. 7) og benyttet i de afsnit, der går forud for *Beretning*, i de abstrakte redegørelser for *Definition* (pag. 37-36), og de forskellige typer af *Årsagsforklaring* (pag. 37-58).

Togeby kommer om ved konflikten mellem det konkrete og det systematiske ved at give en første præsentation af topikkens muligheder i slutningen af sit andet afsnit *Spørgehorisont* (pag. 13-29), hvor han netop benytter en »case« ved at tage op den analyse af en skolestil, han tidligere har præsenteret i tidsskriftartikler i *Mål & Mæle* og *Kursiv*; i disse blev topostræet i øvrigt også præsenteret, men så kortfattet, at næppe mange læsere blev kloge.

Herefter går Togeby over til sin systematiske fremstilling.

Netop det benyttede eksempel (skolestilen) rejser et andet problem: Eksemplernes art. Den »case«, vi her fik præsenteret var en stilskrivers problem med et eksternt defineret, opgivet emne, og ikke en kompleks situation. Vi sættes dog ind i stilskriverens problemer, som tekstproducent. Men denne trend følges ikke op. Eksemplerne i de flg. afsnit er typisk færdige, »brugte« tekster, og ikke skildringer af komplekse situationer, i hvilke der så skal handles med sproget.

Her respekterer Togeby ikke, at det er en tekstproducent, der er hans læser, som f.eks. Cicero ofte gør i sine lærebøger. Hør f.eks. hvorledes Cicero kan fremstille en problemstilling med udgangspunkt i et rids af en case (*De Inventione* II, xxiii, 72, Loeb nr. 386, 1968 pag. 236f., min overs.):

Comparatio er det tilfælde, hvor en handling, der ikke kan godtages i sig selv,

forsvares med henvisning til det formål, den tjener. Det er denne slags: En hærfører, der var blevet omringet af fjenden, og som ikke kunne undslippe på nogen måde, lavede en aftale med fjenden om at aflevere våben og tros mod at få fri afmarch med sine folk. Aftalen blev ført ud i livet. Man mistede våben og tros, men reddede soldaterne ud af en håbløs situation. Han anklages for højforræderi. Her har vi et definitionsproblem, men lad os i stedet undersøge det tema, vi diskuterer her. Og så kommer den topiske analyse ind. Cicero tager sin elev ved hånden i en konkret situation – der ganske vist er skildret ved sprogets hjælp – og viser, hvad man kan gøre ved den. Togeby, derimod, præsenterer typisk en »brugt tekst«, demonstrerer og kritiserer – og trækker dermed på den tradition for kritiske tekstanalyser, som vi kender i forvejen fra pragmatikken og referatstilene.

Men i og med at Togeby benytter allerede producerede tekster som eksempel materiale, må vi forudsætte, at disse også har været igennem overvejelser, som hører under de følgende faser i retorikkens arbejdsproces: *dispositio* og *elocutio*. I en færdig tekst kan man ikke vente at finde alle de argumenter benyttet, der er rejst under *inventio*, og de udvalgte argumenter placeres næppe i samme rækkefølge, som de er rejst. Cicero beskriver situationen i *De oratore II* (kap. Lxxii 291-94, overs. Th. Hastrup, Odense, 1981 pag. 480-83): *Når jeg nemlig har påtaget mig en sag og har gennemtænkt alle dens momenter så grundigt, som jeg nu er i stand til, og når jeg har fundet og fastlagt sagens bevisligheder og de emner eller synspunkter, hvormed jeg dels kan vinde dommerne for mig, dels stimulere deres følelser, gør jeg mig derefter klart, hvad sagen rummer af gunstige og af ugunstige momenter, eftersom der vel næppe kan tænkes nogen sag, der fører til debat eller retsstrid, uden at den rummer begge dele. Det afgørende er blot, hvor meget den rummer af hvert! Min normale fremgangsmåde, når jeg taler, er så den, at jeg samler mig om alt det gunstige, sagen rummer etc.*

Over for for færdige »brugte« tekster er *inventio*'s topik ganske vist anvendelig til at pege på det oplagt bortvalgte og dermed tekstens bias.

I Togeby's bog får vi faktisk præsenteret topikken, snarere som et instrument til analyse af tekster, end som et instrument til analyse af situationer, før tekster produceres.

Det var her, Rhodos var. Det var her, der skulle springes. Her var det punkt, hvor de gamles glemte færdigheder kunne præsenteres på en ny og relevant måde.

Det er karakteristisk for fremstillingen i bogens enkelte afsnit, at Togeby benytter lejligheden til at få anbragt ikke blot ny ting, men også en masse traditionel dansklærerlærdom – især fra den pragmatiske analyse og argumentationsteorien – på passende steder i sit træ, så den fremtræder i en ny og mere funktionel belysning.

Her er flere pletskud, som man straks glæder sig til at tage op i sin undervisning, f.eks. præsentationen af metafor og metonymi i forhold til klassifikation – og vel at mærke som del af *inventio*, researchen, og ikke under den sidste udsmykning og afpudsning af teksten (også den antikke retorik behandlede metaforen såvel under *inventio*, som under *elocutio*).

Hans bog kommer derved til at repræsentere en mellemting mellem på den

ene side de uundværlige lærebøger i tekstlære (f.eks. Gradenwitz'), der respekterer sprog- og tekstvidenskabens traditionelle analyseniveauer (fra de mindste til de største enheder) og på den anden side de tekstbundne modelanalyser, hvor kun de aktuelt anvendelige metoder introduceres. Dog med det forbehold, at Togeby angiveligt ville tage sit udgangspunkt i tekstproducentens og ikke tekstrecipientens position, selv om dette brugerkoncept, som nævnt, ikke er gennemført i ønskeligt omfang. Og mon ikke det netop er producentsynsvinkelen, der ville gøre en sådan bog til det ideelle supplement til lærebøger, bygget op over de traditionelle analyseniveauer.

Togeby's forsøg på at få anbragt disse metoder i sit system er fascinerende og yderst nyttigt at få forstand af. Det frister læseren til forsøg med alternative indplaceringer og indførelse af mere stof.

Men man må nok indrømme, at der er langt igen til en tilfredsstillende præsentation af en moderniseret variant af de gamle håndbøger i retorik. Det er alt for let at problematisere bogens nuværende standard på mange niveauer. Stoffet er simpelthen ikke gennemarbejdet nok til at blive præsenteret i lærebogsform. Det er krævende nok endda.

Hvis det er så svært at disponere stoffet, som det ser ud til, må det tages op til en åben diskussion, som samtidig afdækker de filosofiske vanskeligheder, der ligger bag.

Lærebogsformen gør det svært – for ikke at sige umuligt – for den mindre kyndige at vurdere, hvilke dele af den præsenterede lærdom der er alment accepteret i faget, og hvilke dele der her fremlægges første gang endda i skitseagtig form til fagkollegers overvejelse.

Og den, der vil benytte bogen som lærebog i tekstproduktion, skuffes, når brugbarheden af metoden oftest demonstreres på færdige (brugte) tekster og ikke ved handlingsanvisninger i definerede situationer til en passende uøvet, men engageret, producent af en ny tekst.

Det ufærdige indtryk understreges af »den ydre sprogdragt«, som forhåbentlig får en kemisk rensning inden næste udgave: de mange trykfejl – mængden er på niveau med en dårlig første korrektur – pinligst i litteraturlisten, den forvirrende vekslen i typografien – versaler benyttes ikke blot til termini technici, dvs. topoi, men også til almindelig fremhævelse, og uoverensstemmelser mellem indholdsfortegnelse og kapiteloverskrifter.

Jeg ser ikke noget formål i her at komme frem med en lang række af de sure bemærkninger og korrektioner, som bogen giver anledning til, og som kunne tilskynde til at lade bogen uomtalt i dens nuværende skikkelse i forventning om en revideret udgave.

I stedet vil jeg opfordre kolleger til at arbejde med på den ide, der bærer bogen. Derfor er det også vigtigt at gøre opmærksom på den nu.

Ideen er god nok, hvad navne som Aristoteles, Cicero og Quintilian turde borge for, for ikke at nævne nyere navne fra især amerikansk forskning.

Derfor er ideen også et mere grundigt forsøg værd, og systembyggeren Ole Togeby er rimeligvis også netop den, der ville kunne føre det igennem. *Hvis han havde tid*, jf. titlen på en af de artikler, hvor han først introducerede sagen.

Man kan kun opfordre ham til et nyt forsøg.

Litteraturhenvisninger

- Cicero, M.T.: *De Inventione*, Loeb edit. nr. 386, London, 1968.
Cicero, M.T.: *De Oratore*, jf. Hastrup.
CUR: *Modersmålsopgaven*, 1979ff.
Diderichsen, P., 1968: *Dansk Prosaehistorie I. 1*, Kbhv.
Fafner, J., 1982: *Tanke og Tale, den retoriske tradition i Vesteuropa*, Kbhv.
Gradenwitz, M., 1983: *Tekstlære*, Kbhv.
Harder, P. et al., 1980: *Hvad går vi ud fra, om forudsætninger i sprog og handling*, Kbhv.
Hastrup, Th., 1981: *Marcus Tullius Cicero, Retoriske Skrifter I, De oratore, 2det halvbind*, Odense.
Haastrup, N., 1983: anm. af Fafner 1982 in *Danske Studier 1983*, Kbhv.
Haastrup, N., 1984: Reflection on language, when language works, or when it does not? in *Forces in European Mother Tongue Education*, Tilburg.
Illeris, Kn., 1974: *Problemløserorientering og deltagerstyring*, (Arbejdstekster til psykologi og pædagogik 23), Kbhv.
Kjøller, K. red., 1975f.: *Analyser af Sprogbrug I-IV*, Kbhv.
Lausberg, H., 1960: *Handbuch der literarischen Rhetorik I-II*, München.
Lindhardt, J., 1975: *Retorik*, Kbhv.
Schiødt, H.J., 1976: *Dansk i Skolen*, Kbhv.
Togeby, O., 1983: Hvis man havde tid, in *Kursiv 1983/2*.
Togeby, O., 1978: Stile, in *Mål & Mæle 1978/3*.
Togeby, O., 1986: *Sprogbog, Grundbog i sprogundervisning*, Dansk lærerforening.
Togeby, O., 1984: Teksten er skabt af mennesket, om hermeneutisk tekstvidenskab i Skandinavien, in Ringgaard et al.: *The Nordic Languages and Modern Linguistics 5*, Århus.

Niels Hastrup